

O papírových penězích.*)

Dr. Josef Gruber.

Je tomu něco přes sto let, co stejně jako nyní obyvatelstvo naše za dlouhých válek napoleonských, Rakouskem pomocí papírových peněz vedených, na vlastním těle osudně pocítovalo hospodářské poruchy i společenské převraty, jaké má v zápětí znehodnocení měny, státem ve finanční tísní vyvolané. A jako před sto lety Rakousko z peněžních zmatků, zahraniční jeho politikou a lehkovážným způsobem, jakým válku financovalo, zaviněných, nevidělo na konec jiného východu, než dvojím státním bankrotem, prvním ještě uprostřed válek a druhým brzo po nich, tak i nyní vinou zahraniční i vnitřní politiky rakousko-uherské náš nový stát československý na prahu své existence stojí před jednou z nejtěžších otázek, jak odčinit co možná účinky záplavou papírových peněz v našem hospodářství národním i státním způsobené.

Časové i důležité je tedy poučení o papírových penězích v dobách mírových i válečných, v pravidelném chodu hospodářského života i při neblahém zásahu státním v poměry peněžní.

Především několik nejzákladnějších slov o vzniku a úkolech peněz vůbec.

Lidé primitivní kultury hleděli, čehokoliv potřebovali, si také sami vlastní prací z pomůcek nejbližší přírodou jim poskytovaných vyrobiti. Stykem se sousedními kmeny poznávali však i jiné statky, jichž sami nezhotovali, buď že jim chyběly přírodní pomůcky (úrodná půda, vhodné suroviny a pod.), nebo že se jim nedostávalo zručnosti k výrobě těchto statků potřebné. Pojavše touhu po těchto statcích, jejich pudu okrašlovacímu, jejich loveckému zaměstnání nebo obraně proti zvěři či jiným potřebám lépe sloužících, hleděli je získati buď násilím (loupeží, válečným přepadením) nebo, zvláště dovedli-li se cizí kmen ubrániti, smírnou vzájemnou výměnou za statky, které sami vyráběli a jichž měli poměrný nadbytek. Tak vznikla »naturální směna«, přímá výměna statku za statek, obilí za dobytek, tkanin za hliněné nádoby a pod. statků k bezprostřední potřebě sloužících.

Tato naturální směna je však vždycky obtížná, zvláště při statcích nedělitelných (na př. dobytku). Předpokládá, že každý z obou směňovatelů má přebytek onoho statku, jehož druhý potřebuje, a sám že potřebuje právě téhož statku, jehož má druhý nadbytek, že se tedy přebytky a nedostatky jich obou co do věcí, co do jejich množství i co do času navzájem kryjí. Záhy se tudíž znenáhla do popředí posunují jisté přenositelné statky, které jsou obecně oblíbené a které tudíž směňovatel výměnou za svůj sta-

*) Přednášku tuto konal autor na vzdělávacím kursu pro důstojníky československé armády v Praze 1919 a vydal ji Vědecký svaz československého důstojnictva v souborné publikaci »Základy občanských nauk«. Zde text přednášky značně rozšířen v částech historických i theoretických.

tek přijme, i když by jich k ukojení přímé potřeby užiti nehodlal, jen když ví, že si za ně od někoho třetího bude moci potom zase opatřiti statky, jichž vlastně teprv potřebuje.

Za takovéto nepřímé upotřebitelné statky neboli za prostředkující články směnného styku mezi lidmi slouží v počátcích lidské kultury a u t. zv. přírodních národů dodnes přerozmanité statky z říše živočišné — mušle, korále, perly, u loveckých národů kožišiny, slonová kost a pod., u pastýřských nebo rolnických dobytěk —, statky z říše rostlinné — čaj, datle, kakao, obilí, tabák —, nebo nerostné — sůl, kovy, zprvu železo (na př. ve Spartě, v Japonsku) a s vývojem hospodářské kultury kovy postupně vždy hodnotnější: cín, měď, bronz a konečně drahokovy stříbro a zlato.

Tak vznikly z praktické potřeby, bez všelikého účinkování státu, ba dříve ještě, než vznikl sám stát, pouze zvykem a mravem uvnitř určitého okrsku hospodářsko-společenského (kmene, národa atd.) peníze jakožto obecný prostředek k výměně statků. Původní jednotná naturální směna dvou přímo upotřebitelných statků se tak rozkládá v jednání dvě, totiž v prodej statku, jež mám, za peníze, a za tyto peníze později opět v koupi statku, jehož skutečně přímo potřebuji.

Pochopitelně pak vyvíjí a upevňuje se zvyk měřiti vzájemnou hodnotu všech ostatních statků, i když nejde o jejich směnu, nýbrž na př. o odhad dědictví z pozemků, domů, movitostí atd. pozůstávajícího, určitými kvanty tohoto obecného statku směnného, který se taktž stává zároveň obecným měřítkem hodnot — i bolest měří se penězi (bolestné) —, v penězích se dále vyměřují a platí pokuty, daně, náhrada škody, věna, alimentace a j. jednostranné platy, ať dobrovolné ať nucené — peníze jsou obecným platidlem —, peníze slouží i k přenášení hodnot z místa na místo i k uschovávaní hodnot pro časy budoucí: vystěhovalec prodává v domově majetek a strženými penězi zakládá v cizině novou existenci, cestovatel přenáší si penězi možnost za hranicemi jezdit, noclehovati atd., otec uschraňuje v penězích výbavu pro budoucí sňatek svých dcer, prostředky pro zavedení samostatného podniku svých synů i pro sebe příplatky k pensii starobní.

Veškeré tyto funkce peněz přicházejí k náležité a všestranné platnosti teprve, když se za peníze počalo užívati drahokovů a když veřejná autorita (stát) převzala péči o co nejdokonalejší technické upravení drahokovů pro účely peněžní (mincovnictví) a když jala se určovati se všeobecnou závazností onen druh peněz, který v obvodu jejím za obecné platidlo, měnidlo a měřítko hodnot platiti má (t. zv. měna).

Původně se drahokovy pro peněžní účely v každém jednotlivém případě odvažovaly a co do ryzosti zkoumaly. Obtížnost a risiko takového zjišťování váhy a ryzosti vedly k tomu, že se kov místo teprve na trhu odvažoval již doma a na trh se přinášel již v kusech dle jednotky váhy, toto odvažování a přemě-

řování váhy a ryzosti převzala autorita veřejná, vrchnost, stát, kusům kovu pro peněžní účely určeným dávána určitá přiměřená forma a později též určité pojmenování, z něhož bylo lze váhu i ryzost určitého kusu snadno a bezpečně poznati, stát vyhradil si výlučné právo kusy kovu pro peněžní účely upravovati, to jest tedy mince raziti. Arci býval tento regál mincovní v dřívějších dobách od panovníků zhusta za úplatu propůjčován soukromníkům, což vedlo k využítkování obyvatelstva, nezřídka však i panovníci sami ve finanční tísní sáhali ke zlehčování mincí, t. j. snižovali kovový obsah mincí, ponechávajíce jim dosavadní název — oblíbená to dříve forma zastírání bankrotu státního.

*

Slouží-li tedy peníze ku prostředkování směn a konání platů, je pochopitelné, že jejich potřeba ve státě neboli v hospodářství národním není vždy stejná. Čím více je směn a platů a čím jsou větší v určité době, tím větší jsou i obraty peněžní a tím větší je tedy potřeba peněz. S druhé strany, čím rychleji peníze obíhají, tím menší jich počet stačí vyhověti potřebě platidel a měnidel v národě: peníz, který v týdnu přešel desetkrát z ruky do ruky, vykonal stejnou funkci jako deset penízů, které v téže době změnily majitele pouze jednou.

V hospodářském životě vyskytují se nejenom delší období, rozsahem předem neurčitelná, kdy podnikavost bují, kdy mnoho se vyrábí a mnoho se prodává, veliké závody se zřizují a nákladné stavby (železnic, průplavů, lodí atd.) se provádějí a pod. — periody »vysoké konjunktury« — a naopak zase periody hospodářské ochablosti, depresse, nýbrž i průběhem každého roku pravidelně; na př. u nás obchodní ruch na podzim po sklizni a před zimními nákoupěmi v plné zaměstnanosti průmyslu bývá vyvrcholen, kdežto na jaře až druhdy hluboko do léta poklesá.

Této proměnlivé potřebě platebních prostředků mohla by se zásoba kovových peněz přizpůsobiti jen znenáhla, dosti obmezeně a jen se značnými náklady na opatření a ražení drahokovu, který by po skončené potřebě peněz musil z oběhu opět mizeti odplýváním do ciziny, roztavováním a pod.

Kdyby se však zásoba oběžných prostředků nemohla přizpůsobiti jejich potřebě, nastával by v dobách čilejšího ruchu hospodářského nedostatek peněz, a v dobách hospodářského poklesu opět jejich nadbytek. Nedostatek peněz by jako u všeho jiného zboží přivodil zvyšování jejich hodnoty, jejich nadbytek by třebas dosti záhy vyvolal opět snížení jejich hodnoty — jaké by to bylo měřítko hodnoty všech jiných statků, které by samo v své vnitřní hodnotě ustavičně a dosti značně kolísalo!

Hospodářský život novodobý, v němž naproti starším dobám — kdy stále ještě, i v našich zemích namnoze až do 19. století, převládala výroba pro vlastní spotřebu domácnostní — hospodář-

ské styky a obchody, výroba pro odbyt, úvěr i doprava nesmírně se rozvinuly, vytvořil si tudíž platidla a měnidla, která vznikají a jichž počet automaticky stoupá, když obchody a obraty rostou, a která opět z oběhu mizejí, jakmile obchody ochably. Jsou to směnky, šeky, pokladní poukázky a v nejprřednější řadě bankovky.

Bankovky jsou nezúročitelné listiny, na určitý okrouhlý obnos peněz znějící, které vydává banka k tomu oprávněná (banka cedulová) zavazující se v nich, že vyplatí za ně tomu, kdo je předloží, ihned na požádání onen obnos, na který bankovka zní, v zákonných penězích kovových.

Normálně přicházejí bankovky v oběh tímto způsobem: Výrobce, který prodal zboží na obvyklý úvěr velkoobchodníkovi, vydá na tohoto svého dlužníka směnku, v které mu nařizuje, aby mu v určité krátké době zaplatil příslušný obnos peněžní. Tuto směnku (trattu) prodá ještě před dobou, kdy pohledávka dotyčná je splatna, buď přímo sám nebo skrze obchodní banku, s kterou je v pravidelném spojení, cedulové bance, která ji tedy od něho koupí (směnku mu *eskontuje*), srazíc si ovšem úrok ze směnečné pohledávky ode dne koupě až do dne, kdy směnka bude splatna (kdy tedy banka sama od směnečného dlužníka obnos směnečný zpět obdrží), vyplývající, t. zv. *diskont*. Podobně, chce-li někdo od banky na krátkou dobu úvěr na zástavu cenných papírů (státních dluhopisů, zástavních listů hypotečních, akcií, prioritních obligací, drahokovů a pod.), t. zv. *lombard*.

Poskytující tyto zápůjčky eskontní nebo lombardní nevyplácí však banka půjčovaný obnos v kovových penězích, nýbrž ve svých bankovkách, které si sama natiskla a které se tím, že byly takto dány v oběh, staly z potištěného, arci pečlivě střeženého papíru doplňkem peněžního oběživa ve státě.

Podobně kupuje banka za své bankovky též drahokovy v mincích (domácích nebo cizozemských) nebo v prutech, cenné papíry, kupony (poukázky na úroky nebo dividendy) a pod. statky snadno zpeněžitelné.

Čím více se hledá úvěru k další výrobě neb obchodu, čím více se tedy bance předkládá směnek ke koupi (eskontu) nebo cenných papírů, mincí a pod. k lombardu (půjčce na zástavu), tím více bankovek přichází do oběhu. Naopak, když výroba i obchody ochably, vydává se nových bankovek málo a bankovky dříve vydané vracejí se k cedulové bance tím, že dlužníci platí jimi v čas splatnosti svoje směnky, vyplácejí lombardované cenné papíry a pod. Oběh bankovek, který za čilého ruchu výrobního a obchodního se rozmnožil, se nyní opět automaticky sevrkne.

Neběží tu snad o obnosy jen nepatrné. Na př. r. 1912 činil v Rakousko-Uhersku

nejvyšší oběh bankovek (případlý na 31. prosince t. r.)	2815·8 mil. K,
nejnižší oběh bankovek (případlý na 23. června t. r.)	2080·5 mil. K,
tedy rozdíl mezi maximem a minimem oběhu	735·3 mil. K,
průměrný obnos obíhajících bankovek činil toho roku	2298·6 mil. K.

Srovnáme k tomu, že obě mincovny Rakousko-Uherska, ve Vídni i v Kremnici, dvacetiletou prací (1892 až 1912), při 300 pracovních dnech v roce, při devítihodinné pracovní době denně a při ražbě 500 kusů mincí za minutu narazily mincí korunové měny za pouhých 1806 milionů K (arci to bylo přes 2334 miliony kusů, nejvíce drobných mincí bronzových, kdežto bankovky se normálně vydávají pouze na větší obnosy), abychom posoudili význam bankovek pro doplnění peněžního oběhu ve státě.

Výdajem bankovek při poskytování úvěru obchodnímu světu vchází však banka cedulová ve zvláštní postavení. Eskontující směnky nebo lombardující zboží za své bankovky stává se banka současně věřitelem i dlužníkem: směnky a lombardy jsou její aktivum, banka nabyla eskontem či lombardem pohledávky proti všem osobám ze směnky či lombardu zavázaným, kdežto vydané bankovky jsou její pasivum (dluh), banka jest zavázána každému doručiteli bankovky k vyplacení obnosu, na nějž bankovka 211 v penězích kovových.

Kdežto však pohledávky banky jsou splatny teprv v určité, třebaž krátké lhůtě, má každý majitel bankovky právo žádati od banky výplatu bankovky za kov ihned po předložení. Proto musí banka k úhradě vydaného obnosu bankovek, kromě svých různorodých, rychle realizovatelných pohledávek, stále míti pohotově zásobu drahého kovu v prutech nebo mincích a bývají tudíž cedulové banky majiteli největších zásob drahokovů a kovových mincí ve státě — v jejich sklepech bývá soustředěno daleko přes polovinu všeho raženého drahokovu i prutů ve státě.

Zásoba drahokovu může býti ovšem značně menší, nežli jest úhrnný obnos vydaných bankovek.

Bankovky po celém území státním roztroušené vůbec nemohou totiž ani býti všechny najednou k výměně za kovové peníze předloženy, nýbrž zůstávají dle zkušenosti po delší dobu v oběhu.

Bankovky, znějící na okrouhlé a pravidelně vyšší obnosy a jsouce snadno dopravitelné, jsou pro oběh pohodlnější a tedy pro platy v tuzemsku oblíbenější a užívanější než peníze kovové, které se hledají obyčejně jen pro platy do ciziny.

Konečně protože cedulová banka půjčuje jen na krátké lhůty (eskontuje na př. jen směnky nanejvýš 90denní), vracejí se každého dne k bance kovové peníze nebo bankovky od jejích platících dlužníků.

V jakém minimálním poměru musí býti tato zásoba drahokovu, t. zv. kovový poklad, k úhrnnému obnosu vydaných

bankovek, určuje obyčejně rozmanitým způsobem zákonodárství státní.

Ve skutečnosti mívají cedulové banky v normálních dobách skoro vždycky daleko vyšší kovovou úhradu, než činí minimum zákonem předepsané. Ostatní bankovky, na jejichž úhradu nestačí kov ve sklepech banky uložený, jsou pak uhrazeny (založeny) toliko pohledávkami, které má banka ze svých obchodů mezi dlužníky (t. zv. úhrada bankovní); a protože tyto pohledávky opírají se o hodnoty v národním hospodářství vyrobené (eskont na směnky za prodané zboží), jsou tyto bankovky uhrazeny vykonanou již hospodářskou prací národa.

Bankovky neuhrazené kovem slovou prostě neuhrazenými. Souhrn bankovních aktiv, bankovkám vůbec za úhradu sloužících, tedy úhrada kovová i bankovní dohromady, slove úhradou cedulovou, která se arci v každém okamžiku musí rovnati celkovému obnosu vydaných bankovek.

Diference, o kterou banka vydala do oběhu více bankovek, nežli má pohotově kovu k jejich výměně, je zdrojem jejího výtěžku: úrok z půjčených peněz bere, ale sama jej z obíhajících bankovek pravidelně neplatí, půjčujíc peníze, které si nákladem poměrně neznačným sama tiskne.

Normálně obíhá tedy v peněžní soustavě, kde kov doplňován jest bankovkami ze soukromohospodářských podnětů vydanými, zpravidla tolik peněz, kolik jich jest (vedle šeků, poukázek a smenek a súčtovacího řízení čili clearingu) potřebí. Bankovky a ostatní jmenované papíry tvoří v peněžní soustavě každého národního hospodářství pružný element, který zásobu platidel a měnidel přizpůsobuje dočasné potřebě a tím zamezuje nebo alespoň obmezuje i kolísání směnné hodnoty peněz kovových, které by jinak následkem jejich měnlivé potřeby bylo neodvratným. A kdyby správa cedulové banky snad pozorovala, že hospodářské rozpětí nabývá již rozměrů povážlivých, že se u ní snad příliš mnoho úvěru požaduje a že tedy příliš mnoho nových bankovek přichází v oběh, zvýší úrokovou míru ze svých zápůjček (t. zv. diskontní sazbu), čímž donutí také ostatní banky obchodní ke zvýšení úroku, obmezí a zdraží novým uchazečům dosažení úvěru, odradí od použití úvěru všechny, jejichž podniky neslibují tak vysokého výnosu, aby jím vyšší úrok zápůjčkový byl uhrazen, a obmezí tak i nové emise bankovek.

Banka cedulová má tedy výhradné právo a možnost prostředky úvěrní a platební ve státě rozmnožovati, na místo kovových peněz svými vlastními papíry platiti a platební prostředky jí vydané šíří se potom do všech ostatních peněžních ústavů a vůbec do celého hospodářského života ve státě, ona je nejvyšším a konečným zdrojem obchodního úvěru ve státě, úvěr v bankovkách poskytovaný má zásadně hranice jedině v hospodářské výkonnosti národa.

Přirozeně nemohl stát, tak jako se před věky chopil péče o spořádané mincovnictví, nechat ani výdaj bankovek bez pro-nikavé úpravy v zájmu veřejném. Cílem bankovní politiky státní — neboli těch zásad, jimiž se stát řídí při úpravě cedulovéhо bankovnictví — jest, aby celková emise bankovek byla v souladu s potřebou hospodářství národního a aby vždy byla zabezpečena plná jejich směnitelnost.

Cedulová banka bývá tudíž buď ústavem státním (jako v Rusku a ve Švédsku), nebo vyhrazuje stát právo k emisi bankovek jediné akciové bance (bankovní monopol), jako ve Francii, bývalém Rakousko-Uhersku a ve všech menších státech (v Belgii, Holandsku, Norsku, Španělsku atd.) nebo — zvl. kde stát vznikl sloučením několika států dříve suverénních s vlastními bankami cedulovými, jako v Německu, Itálii, Anglii — jsou vedle jedné zvlášť privilegované ústřední akciové banky ještě některé menší cedulové banky všelijak obmezované.

Stát obmezuje dále přípustnou emisi bankovek buď absolutním kontingentem výdaje bankovek vůbec (na př. Francie od r. 1870 původně 1800 mil. fr., od r. 1912 do války 6800 mil. fr.); nebo určuje maximální obnos bankovek nad kovový poklad vydatelných (Anglie dle Peelovy akty z r. 1844 teď 1845 mil. liber šterl., Rakousko dle Plenerovy akty od r. 1862 do r. 1887 200 mil. zl., v Rusku 300 mil. rublů); nebo stát neurčuje číselně ani kontingent bankovek vůbec ani jen bankovek nekrytých, nýbrž ustanoví jen minimální poměr (zlomek, procento), v jakém musí býti kovová úhrada k úhrnné emisi bankovek (v Německu úhrada třetinová, v Rakousko-Uhersku byla od r. 1887 předepsána úhrada dvoupětinová — tak na podkladě kovové úhrady 1 miliardy mohla říšská banka německá vydati bankovek 3 miliardy, banka rakousko-uherská jen za 2½ miliardy). Při tom bývá celkový oběh alespoň nepřímо kontingentován tím, že se z každé bankovky, která jest vydána nad určitý úhrnný obnos bankovek kovem nekrytých, uloží daň, čímž se banka donucuje zvýšiti diskontní sazbu alespoň na úroveň této daně, jakmile úvěr dosáhl rozpětí normální kontingent převyšujícího; na př. v Rakousko-Uhersku platila banka 5% daň z nekrytých bankovek vydaných nad obnos 600 mil. korun (při kovovém pokladě na př. 1000 mil. K mohla tedy vydati bankovek až 2500 mil. K, avšak jestliže činila emise na př. 1840 mil. K, platila banka z převýdaje 240 mil. K daň 5% ní, i musila zvýšiti diskontní sazbu také alespoň na 5%, nechtěla-li z výdaje bankovek míti dokonce ještě ztrátu).

Zákonem bývá též přímo bance nařizováno směňovati bankovky za kov pod trestem ztráty privilegia, vylučováno vydávati bankovky na příliš drobné obnosy, aby nebyly jimi vytlačovány z oběhu peníze kovové — v Anglii činil nejmenší obnos, na nějž směla bankovka zníti, 5 liber šterl., ve Francii 50 fr., v Itálii 50 lir, v Německu do roku 1906 100 M, později 50 a 20 M, v Rakousko-Uhersku 50 K (bankovky po 20 a 10 K

prohlašování původně za provisorium) atd. — stát určuje i obchody, které smí cedulová banka provozovati, nařizuje jí pravidelné uveřejňování číselných výkazů o stavu kovové úhrady i emise bankovek a j., vyhrazuje si jmenování úředníků cedulové banky (všech jako v Německu, nebo alespoň čelnějších) i stálý dozor nad její činností i poměrně značný podíl na čistém výtěžku banky j. zejména v Německu a v bývalém Rakousko-Uhersku, i zavazuje někdy banku k bezúročné půjčce státu jakožto náhradě za propůjčení privilegia.

Poskytovatí státu úvěr bývá však cedulovým bankám v bankovním zákoně zakazováno — arci v mimořádných poměrech selhávají tyto zákazy jako jiné zákonné záruky proti převýdaji bankovek, dějiny cedulových bank jsou vlastně dějinami neblahého spětí cedulových bank s financemi státními.

Když se totiž stát octne v takové finanční tísní, že nedostávají ani řádné příjmy (daně, poplatky, příjmy ze státních drah, pošty atd.), byť i zvýšené, ba ani ostatní mimořádné úhrady, jako válečný poklad nebo zejm. půjčky, vypůjčuje si stát od cedulové banky na směnky finanční správy nebo na pokladní poukázky a pod. úvěrní listiny veliké obnosy v bankovkách (nebo i v dražkovu, čímž oslabuje stát kovový podklad výdaje bankovek), jimiž potom platí své závazky dodavatelům, platy vojsku a úřednictvu a j. své výdaje.

Podnět k emisi těchto bankovek nevychází tedy již zdola, z potřeb hospodářského života, jak je tomu u bankovek normálně vydaných, nýbrž podnětem emise je tu finanční potřeba státu a hranicí této emise není potřeba platidel v hospodářském obchodě, nýbrž rozsah finančních závazků státu. Tyto abnormálně vydané bankovky neopírají se o kovový poklad banky, ani o vykonanou již produktivní práci národa, nýbrž jsou dluhem státu, o kterém se prozatím neví, ani jaké výše snad ještě dostoupí, tím méně arci, kdy a zdali snad vůbec bude moci býti splacen. Jsou zkrátka papírovým blokem peněžním, shora od státu násilně do peněžní soustavy národního hospodářství vklíněným, způsobují poruchu domácí měny i hospodářského života tuzemského vůbec.

Zvráceny jsou a musí býti suspendovány nebo změněny všechny předpisy, které omezují úhrnnou emisi bankovek a upravují poměr její ke kovovému pokladu, povinnost banky k výměně bankovek za kov musí býti zastavena, protože by její kovový poklad byl záhy vyčerpán předkládáním bankovek k výplatě za kov od nedůvěřivého obecnstva, a bankovkám, jichž přijímání v hospodářském životě bylo dosud zpravidla (nikoli v Rakousko-Uhersku) úplně dobrovolné, propůjčuje se nyní oběh nucený, totiž nařizuje se, že jest každý povinen přijímati je při všech platech neomezeně a v plném nominálním obnosu, na který znějí.

Ti, jimž je nyní stát na místo kovových peněz a bez záruky, že si je budou moci za kov vyměnit, při výplatě účtů, mzdy a pod. vnucuje, musejí přec míti alespoň záruku, že jimi také

sami budou moci platiti opět svým dodavatelům, věřitelům, dělníkům atd.

K témuž účelu, placení finančních svých závazků, může stát sám — činil tak již od 18. století — si natisknouti a vydávati vlastní peníze papírové, *státovky*. Jsou to listiny zevně bankovce úplně podobné, rovněž nezúročitelné; kdežto však bankovka obsahuje slib výměny za kov (byť i tato výměna byla dočasně suspendována), slibuje stát toliko ve státovce, že ji bude sám opět neobmezeně na místo kovu v plné nominální hodnotě přijímati u všech pokladen veřejných při všech platech, které se jemu konati mají, a donucuje rovněž k jejich neobmezenému přijímání i všechen tuzemský obchod soukromý; bankovka se vrací k bance, když jí není v obchodě potřebí, státovka zůstává v oběhu, dokud finanční sanace státu neumožní ji opět stáhnouti; bankovky jsou pružné oběživo, státovky nepružné.

Emise nesměnitelných státovek i státní výpůjčka bankovek u banky cedulové je tedy uzavřením vnitřní nucené, nevypověditelné a nezúročitelné výpůjčky u občanů státních, když nestačí daně ani jiné řádné příjmy a když se ani nejeví vhodným nebo je vůbec nemožno opatřiti si dostatečně peníze dobrovolnou výpůjčkou dlouhodobou (na obligace, renty) nebo krátkodobou (na pokladniční listy nebo poukázky) doma či za hranicemi, jak stává se u všech skoro států nezbytným v dobách válečných, nežli lze a pokud nelze umístiti v obecenstvu vlastní půjčky válečné.

Jestliže pak finanční potřeba nutí vrhati do oběhu nové a nové papíry, které nemohou býti za kov vyměněny, aniž značnější měrou odplývají do ciziny (jako odplývají ze země peníze kovové, je-li jich nadbytek), může tudíž snadno nastati převýdaj státovek, t. j. vydá se jich do oběhu větší kvantum, nežli vyžaduje a snese potřeba platidel v zemi, vzniká t. zv. inflace peněz, jejíž následkem jest pak porušení (znehodnocení) měny.

*

Máme v národohospodářské theorii poučku ze staleté zkušenosti odvozenou: mohu-li se stejným účinkem sprostiti se svého závazku dvěma statky různé kvality, je psychologicky pochopitelné, že užiji k placení statku horšího a statek lepší si ponechám uschovaný. Kancléř anglické královny Alžběty Gresham vyjádřil to větou, že *»špatná mince vypuzuje dobrou, dobré peníze však nemohou vytlačit špatných.«* Dostanou-li se tedy ve státě do oběhu mince zlehčené, otřelé, ořezané a pod., mizí plnohodnotné peníze z oběhu — odplývají do ciziny nebo roztavují se — a zbývají v něm jen mince špatné, jejichž hodnota poklesla.

Podobně a ještě úplněji a důsledněji uplatňuje se tento zákon Greshamův u nesměnitelných peněz papírových.

V normálních poměrech platí bankovky i státovky, pokud jsou směnitelné, stejně jako peníze kovové, aniž je možno, aby

jejich hodnota klesla pod hodnotu kovu, jež zastupují a za nějž mohou býti kdykoliv plnou nominální hodnotou vyměněny. Jinak ovšem, jsou-li vydány bankovky či státočky nesměnitelné.

Bylo-li vydáno tak značné množství nesměnitelných bankovek či státoček, že se jimi celkové množství oběživa (kovu i papíru dohromady) nad potřebu platidel v zemi zvýšilo, nastává právě jako při abundanci pouhých peněz kovových nadbytkem peněz klesání jejich kupní síly a vytlačování nadbytečné části oběžných prostředků z oběhu a sice (dle zákona Greshamova) vytlačování peněz kovových, které mizí buď domácí thesaurací nebo odplýváním do ciziny tak dlouho, až zbylá jejich zásoba spolu s vydanými penězi papírovými rovná se celkem asi peněžní potřebě národního hospodářství.

Pokračuje-li však i dále z finanční potřeby státu rozmnožování papírových peněz v zemi tak, že již tyto papíry stačí, aby potřebu oběživa v zemi vyplnily, vymizí drahokov z oběhu zcela, tuzemský oběh je pak ve skutečnosti vyplněn toliko nesměnitelnými bankovkami nebo státočkami. Mluvíme potom v dotyčném státě o měně papírové, ač jen faktické, jelikož formálně platí stále dosavadní zákonná měna kovová.

Další a další emise snižují postupně vždy víc a více skutečnou (směnnou) hodnotu papírových peněz více méně trvale jak naproti penězům kovovým, tak i naproti všemu ostatnímu zboží, pracovním výkonům atd.

Toto znehodnocení — zmenšení směnné hodnoty, »kupní síly« — peněz projeví se především naproti tuzemským mincím kovovým, o které se bankovky původně opíraly a které nyní znenáhla úplně mizí z oběhu — nejprve mince plnohodnotné neboli kurantní, záhy po nich však i drobné (stříbrné korunky atd.), protože každý platí co možná jen papírem, jež sám musí přijímat. Kovové peníze stanou se zbožím (jako kov v prutech), které se uschovává a hledá pro platy do ciziny nebo i pro některé potřeby domácí (na př. placení cla za importované zboží), kdo chce peníze kovové, musí za ně k stejnému nominálnímu obnosu papírových peněz dáti zvláštní procentní premii, příplatek, a žio (na př. za 100 zl. v stříbře dáti v papírech 150 zl., tedy ažio 50%), kdežto papírové peníze mají proti kovu disa žio.

Znehodnocení papírové měny domácí projeví se dále a velmi citlivě i ve stoupání hodnoty zahraničních valut (franky, dolary atd. proti koruně) a ve stoupání kursu směnek na zahraniční měnu vydaných a v cizině splatných (směnek cizích, devis) nad jejich mincovní paritu, to jest, kdo chce v tuzemsku za zdejší papírové peníze koupiti cizozemskou měnu (marky, franky, dolary, holandské zlaté atd.), nebo směnkou na tyto cizí měny znějící, musí rovněž za ně zaplatiti více, než odpovídá vzájemnému poměru kovového podkladu měny tuzemské k zahraniční (tedy koruny k marce, franku, dolaru, holandské zlatce atd.), i tyto cizí směnký dostanou vysoký kurs (směnné

a žio) a naopak tuzemská měna se nízko cení na peněžních trzích zahraničních (na př. koruna v Curychu, Amsterdamu a Stockholmu).

Znehodnocení domácí měny projeví se konečně i ve zdražení všeho ostatního zboží, nejprve a nejsilněji u zboží dováženého z ciziny anebo vyráběného z dovážených surovin, protože cizí zboží i suroviny nutno platit cizí měnou (zlatem), postupně pak zdražuje se i všechno zboží ryze domácího původu, až nakonec stoupají i dělnické mzdy a úřednické platy a tím výrobní náklady všeho zboží.

Protože cizí měna a drahokov je v tuzemsku při znehodnocené papírové měně vždy dražší, obmezuje se dovoz z ciziny na věci nejnutnější, a leckteré zboží, jež dříve odebíráno bylo z ciziny, kupuje a vyrábí se nyní doma. Naproti tomu vývoz je dočasně podněcován, protože vývozce obdrží za cizí měnu, jíž mu platí cizina, v domácích papírech tím více, čím vyšší jest ažio. Říká se proto, že znehodnocená měna v tuzemsku působí jako ochranné clo naproti dovozu z ciziny a jako vývozní premie na podnikání exportu; ale tento ažiový zisk (vedle vlastního zisku obchodního) bývá pohlcován, jakmile také tuzemské ceny surovin, dělnické mzdy a jiné výrobní náklady přiměřeně k ažiu stoupí.

Aby se obmezilo stoupání kursu zahraničních valut a směnek a klesání kursu tuzemské měny na cizích trzích, které je na venek, naproti cizině, nejzřejmějším výrazem znehodnocení tuzemské měny, uzavírají státy, jejichž měna klesá, v cizině valutní půjčky, aby pro jejich závazky v cizině byla tam pohotově i cizozemská valuta (na př. Rakousko-Uhersko uzavřelo takové půjčky v Německu, z kterých platilo říšskoněmeckým dodavatelům za zboží k nám dovezené).

*

Jaké výše toto znehodnocování dostoupí, závisí na několika momentech.

Především na tom, jaké množství papírových peněz se vydává a v jakém poměru je toto množství k domácí potřebě platidel. V jádře je správnou t. zv. kvantitní theorie peněz, že totiž hodnota peněz je v obráceném poměru k jejich množství v zemi; čím více peněz, tím menší tedy jejich kupní síla. Ovšem je nesprávně tvrdit nějakou mathematickou úměrnost mezi množstvím obíhajících peněz a poklesem jejich hodnoty, na př. že by, jestliže se zásoba peněz v zemi zdvojnásobí, jejich kupní síla také skutečně přímo asi na polovic klesla a ceny zboží že by tedy (jestliže se jinak poměry výrobní a odbytové nezměnily) alespoň přibližně stoupily na dvojnásob. Ve Francii bylo za velké revoluce v prosinci 1789 vydáno papírových assignatů (poukázek, které měly býti splaceny z výtěžku za prodané statky církevní a šlechtické) zprvu jen za 400 mil. livrů, ale již koncem září 1790 usneseno vydati jich za 1200 mil. — jejich kurs, v lednu 1790 ještě

96%, klesl do ledna 1791 na 91%. Koncem července 1792 bylo assignatů již za 2 miliardy a dne 7. května 1793 již za 3 miliardy — kurs jejich činil v lednu 1792 již jen 72% a klesl do ledna 1793 na 51% a do ledna 1794 na 40%; koncem r. 1794 stoupl oběh assignatů na 10 miliard a jejich kurs klesl do ledna 1795 na pouhých 18%; direktorium stupňovalo výdaj assignatů na 45½ miliard, jejich hodnota pak klesla v březnu 1796 na 0·3%, až roku následujícího prohlášeny za úplně bezcenné.

Protože dále jsou vydané papírové peníze dluhem, nucenou výpůjčkou státu, závisí jejich hodnota na úvěru státu, na důvěře v jeho politické, hospodářské a finanční poměry, na tom, lze-li snad z přirozeného bohatství státu, z jeho produktivní síly, z pevného státního řádu a z upravených poměrů finančních (rozpočty beze schodku, vystříhání se nových dluhů) očekávat v dohledné době také návrat ke spořádaným poměrům měnným či naopak vzbuzují-li poměry vnější nebo i vnitřní politiky, poměry hospodářství národního i státních financí obavu dalšího rozmnožování nebo alespoň prodlužování papírové měny.

Konečně působí na oceňování papírových peněz i zadlužení tuzemska do ciziny, poměr mezi pohledávkami a závazky tuzemska naproti veškeré cizině, nebo-li t. zv. mezinárodní platební bilance země: čím větší passivnost země (na úroky státních dluhů, na válečné náhrady, za dovezené zboží, za transporty tuzemského zboží po cizích lodích a železnicích atd.), tím těžší je náprava měny.

Poněvadž všechny tyto momenty jsou měnlivé, kolísá tak hodnota papírových peněz neustále. V Rakousku stoupalo ažio nejen v revolučním roce 1848 a následujících (povstání v Uhrách a v Itálii) nebo za válek s Itálií a Francií v r. 1859 a s Pruskem a Itálií v r. 1866, nýbrž i za války krimské (1854—1856), za války francouzsko-německé r. 1870—1871 a rusko-turecké r. 1877 až 1878 — každý záchvěv za hranicemi, každý otřes doma způsobuje kolísání měny a stoupání ažia.

Ustavičné kolísání měny vnáší ve všechny hospodářský život národa prvek náhodný, přímo hráčský. Stoupnutí či klesnutí měny může přinést nezasloužené zisky i nezaviněné ztráty, není pevného základu pro budoucí koupě i prodeje, pro najímání statků, budov, úředníků a zřízenců ani pro půjčování peněz, kolísavá je vnitřní hodnota pohledávek, pachtů, stálých platů i mzdy dělnické.

Tím zvrací se všechna morálka hospodářská, nikdo neví, jakou hodnotu jeho peníze snad již zítra budou představovati; bují požívačnost a rozmařilost, utrácení a hra v loterii i nezdravá spekulace.

Také státní finance trpí, protože obnosy daní a poplatků v papírech placené mají při stejné nominální hodnotě ve skutečnosti hodnotu silně kolísavou, splácení dluhů do ciziny v kovu stává se břemenem číselně neurčitelným, řádné sestavení a dodržení rozpočtu je nemožností.

(Pokračování.)

není pravé svobody. Tedy opačně s hlediska sociálního a hospodářského: svobodná půda vyssaje proletáře (Oppenheimer aplikuje na Turgota). Proto tedy při stejném myšlenkovém postupu je to právem první bod Marx-Engelsova komunistického manifestu (1848): vyvlastnění majetku pozemkového a použití pozemkové renty pro stát. Theorii provází dále Oppenheimer: zanikne-li závěr půdy a soukromé vlastnictví k půdě, zanikne společenský poměr monopolní a zmizí třída dělníků poplatných vlastníku nadhodnotou své práce. *Cessante causa cessat effectus.* (Dokončení.)

O papírových penězích.

Dr. Josef Gruber.

(Pokračování.)

Nynější světová válka byla vedena s takovými masami vojsk a s takovým nebývalým aparátem technickým — říkalo se přímo válka materiálová, válka pomůcek technických, jako by lidé zde nebyli leč pouhými obsluhovateli a ne, bohužel, i obětní těchto moderních vynálezů technických — a trvala tak dlouho a tedy s rostoucími náklady finančními, že se žádný z válčících států evropských neobešel bez výdaje papírových peněz. Pochopitelně bylo pak sáhnuto k tiskařskému lisu tím vydatněji, čím méně bylo nebo mohlo býti pečováno o úhradu zvýšených nákladů vojenské i civilní správy daněmi a zvýšením jiných příjmů (z železnic, pošt, monopolů finančních a pod.) a čím menšího úspěchu docházelo umísťování půjček státních.

Rekordu v emisi papírových peněz dosáhlo však vedle Ruska především Rakousko-Uhersko, jeho měna klesla tudíž také nejhlouběji již za války a ještě hlouběji po jeho rozpadu, tak jako v Rusku po revoluci. Stát opatřoval si peníze na válku vedle válečných půjček v první řadě nikoliv výdajem vlastních státovek, nýbrž výpůjčkami bankovek od banky Rakousko-uherské. Zavedeny nové druhy bankovek, drobné po 2 a 1 K, i veliké až po 10.000 K. Oběh bankovek opětovanými výpůjčkami státu obrovsky vzrostl. Činil v mil. K

dne 23. července 1914	2.129,	koncem 1914	5.136,
koncem 1915	7.162,	koncem 1916	10.889,
koncem 1917	18.439,	koncem 1918	85.588 mil. K.

Od počátku války stoupl tedy oběh bankovek do konce 1914 o 3 miliardy, za celý rok 1915, kdy projevovaly se účinky prvních půjček válečných, sice jen o další 2 miliardy, v roce 1916, kdy citelně vzrostla již drahota, však již o více než 3·7 miliard, v 1917 dokonce o 7·55 miliard a za rok 1918 se skoro zdvojnásobil. Od července 1917, kdy činil oběh bankovek kolem 12 miliard, se za 18 měsíců po svolání parlamentu téměř ztrojnásobil, v druhé

poloviče 1917 vydáno měsíčně nových bankovek více o 1 miliardu a v r. 1918 připadá na každý měsíc nových bankovek více skoro o $1\frac{1}{2}$ miliardy. K bankovkám přistupovaly pak i žirové pohledávky, pokladní listy a j. ihned splatné peníze v úhrnu 7·14 miliard, paralysované arci co do peněžního účinku zúročitelnými tří- a šesti měsíčními pokladními listy v úhrném obnosu 7·42 miliard.

Naproti tomu úhrada tohoto úžasného nadvýdaje bankovek, zaviněného vládami i parlamentem, vojenskými výdaji i podporami v tuzemsku, nesmírně se zhoršila. Před vypuknutím války měla banka Rakousko-uherská zlatý poklad 1237·8 mil. korun, stříbra za 291·4 mil. K a devis 60 mil. K, za války ztratila z něho zlata skoro miliardu (i za rok 1918 ještě 3·2 mil. K) a měla koncem roku 1918 jen zlatých mincí korunové měny, zahraničních a obchodních i zlata v prutech (vše arci počítáno bez ažia, 1 kg ryzího zlata = 3278 K) za 261·953 mil. K, stříbra ztratila banka proti roku 1913 přes 210 mil. K a zlatých směnek na cizinu odevzdala v r. 1918 za 23·8 mil. K. Celý kovový poklad ztenčil se na pouhých 342·6 mil. K, takže kryl již koncem r. 1918 pouze asi 0·9% celkového obnosu bankovek proti předepsaným 40% a proti skutečným předválečným 74·6% úhrady. Bankovky neměly tedy jiné úhrady leč eskompt směnek a efektů, lombard a dlužní úpisy obou států, z nichž Rakousko bylo bance dlužno přes 22 miliard, Uhersko přes 9 miliard, a i tento eskompt a lombard byly alespoň nepřímo v souvislosti se závazky obou států: směnky byly většinou směnky berní a směnky ústřední, a lombard, který v normálních poměrech stává hluboko pod eskomptem, stoupl za poslední rok válečný z 3·4 na 8·35 miliard K a na téměř trojnásobek eskomptu jen lombardem půjček státních, zvl. u hlavního ústavu vídeňského.

Hodnota rakousko-uherských korun klesala neustále na trzích neutrálních i v spřáteleném Německu; před průměrem měla v Curychu hodnotu pouhých $46\frac{1}{2}$ centimu proti předválečné relaci 105 cent., i v Berlíně hodnotu pouhých 58·8 pf. proti předválečné paritě 85 pf.

*

Jestliže všeliká změna v hodnotě peněz vyvolává v národním hospodářství přesuny a poruchy majetku i důchodu, obohacování jedněch a poškozování druhých, obrovské znehodnocení peněz, zmenšení kupní jejich síly, světovou válkou nastalé, ostřeji než snad kdykoli jindy v historii lidstva — kromě francouzské revoluce a válek napoleonských — osvětlilo hospodářské a sociální účinky inflace peněz papírových, tím příkřeji, ježto se záplavou peněz šlo ruku v ruce ochromení veškeré neválečné výroby a zamezení všeho občanského přívozu z ciziny.

Získali především podnikatelé (výrobci i obchodníci, pachtýři i rolníci půdu sami obdělávající), protože mohli své ceny prodejně snadno přizpůsobiti klesající hodnotě peněz, kdežto četné

jejich výdaje se po jistou dobu nezvýšily (nákupní ceny zboží, pacht, nájemné, úřednické platy) — bylo skoro pravidlem, že čím kdo vstoupil do válečné doby s většími zásobami zboží, dříve třebas neodbytného, tím více získal za války.

Získali dále dlužníci a starší dluhy se snáze platily, jelikož dlužníci v stejném nominálním obnosu vraceli věřitelům daleko menší vnitřní hodnotu, než sami v době, kdy půjčka byla uzavřena, byli obdrželi — dlužník (výrobce či obchodník) nyní dlužný kapitál si mnohem snáze, za menší počet výrobků neb výkonů sehnal, věřitel s vráceným nyní kapitálem daleko méně pořídil než v době, kdy peníze měly ještě hodnotu plnou.

Získávali dále poplatníci, protože i když daně byly zvýšeny, toto zvýšení nedostihovalo poklesu vnitřní hodnoty peněz.

Naproti tomu ztráceli postupujícím znehodnocením peněz všichni jednotlivci a celé společenské třídy, které jsou odkázány na pevné platy a důchody, nebo jejichž příjmy ne vždy rychle a nikoli stejně se přizpůsobují zvýšeným cenám prostředků existenčních, tedy úředníci veřejní a soukromí, dělníci a zřizenci, pojištěnci, poživatelé pevných rent, alimentů a j. peněžních důchodů, majitelé propachtovaných pozemků a dvorů a majitelé domů, jimž bylo zvyšování činží za války zakázáno, protože týž smluvený obnos nájemného nebo pachtovného znamenal postupně vždy menší a menší hodnotu vnitřní.

Ztráceli dále věřitelé, protože na úrocích i na kapitále dostávali teď věcně daleko méně než v době, kdy kapitál zapůjčili, ztrácel stát, protože jeho příjmy na daních a poplatcích daleko nevzrostly tou měrou, jakou se zdražily ceny výrobků a výkonů jím potřebovaných.

Nastaly obrovské přesuny sociální. Zbohatl venkov jako dodavatel nejn nutnějších potřeb životních pro vojsko i občanstvo, zbohatly většinou i v městech vrstvy výrobní a obchodní, kdežto závislá inteligence, zejm. v městech soustředěná, vyčerpala své úspory, utrácela věna svých žen, rozprodávala šperky, nábytek, šatstvo, prádlo atd. a nadto se zadlužovala, aby i jen bídě ukojila alespoň nejnaléhavější potřebu potravin.

Zde křivdy, tam nadpoměrné, nezasloužené zisky, při tom všude přerůzné stoupání a úžasná nesejnoměrnost cen i důchodů. Nejvýše stoupaly důchody spekulantů a řetězových obchodníků, dodavatelů válečných potřeb i jiného zboží hledaného, potravin, šatstva, obuvi, uhlí, petroleje, nábytku atd. — mzdy stoupaly poměrně nejvýše u obyčejné denní práce, méně již u cvičeného dělnictva a nejméně u inteligence, zejm. theoretické. Práce hmotná svojí odměnou poměrně daleko předstihla práci duševní. Stoupání platů, mezd a podpor vojenských a nezaměstnanostních pak znovu stupňovalo inflaci papírů a podporovalo novou drahotu.

Při záplavě papírů objevoval se dokonce ještě jejich nedostatek.

Nesmírné zdražení zboží způsobilo, že každý jednotlivec i závod, obec i stát musili mítí veliké zásoby peněz již pro běžné výdaje: stoupla-li cena 1 kg mouky z předválečných 72 h na 16 K, 1 kg másla z 2.50 K na 80 K, 1 kg bramborů z 11 h na 1.20 K, dostoupila-li cena šatstva, obuvi výše třicateronásobné a větší, oč větší hotovosti musely býti chovány v statisících domácností, podniků atd., nehledíc ani k desetitisícům vojenských pokladen za války nově vzniklých. Úplně přestal dále předválečný úvěr na zboží, vše placeno hotově a zhusta ještě předem, chtěl-li si kdo skutečné dodání zajistiti. Konečně thesaurvány peníze v miliardách obyvatelstvem, zvl. venkovským, pro všechny případy.

S druhé strany dodavatelé potravin penězi přesycení odmítali nakonec úplně přijímati peníze, jež vysunuty takto z funkce měnidla a prostředkovatele, a směňováno zboží za zboží jako v počátcích hospodářské kultury.

*

Jak může stát provéstí n á p r a v u m ě n y, kterou svým zá-
sahem znehodnotil?

Jsou možny dva způsoby. Je-li znehodnocení měny již příliš značné a trvá-li již tak dlouho, že již veškeré cenové poměry a důchody vysokému ažiu byly přizpůsobeny, sníží stát nominální hodnotu papírových peněz na obnos přiměřený průměrnému stavu ažia z posledních let, na úroveň skutečné jejich kupní síly doma nebo i jejich kursu za hranicemi, a vymění dosavadní kleslé papíry v určitém poměru buď za nové státovky či bankovky nebo za drahokov (na př. že by za 2, 4, 5 či dokonce 10 korun starých byla dána 1 koruna nová a ta prohlášena za rovnou 1 franku). Nejradikálnější druh této t. zv. z á k o n n é d e v a l v a c e, zákonného snížení valuty dosud formálně platné, jest, když bylo papírových peněz vydáno tak nesmírné množství a když klesly v hodnotě až téměř na nulu, že nezbývá leč prohlásiti je za zcela neplatné. Taková r e p u d i a c e, odsunutí papírových peněz je snad nejhorší formou státního bankrotu. Provedla ji Francie v době velké revoluce: v březnu 1796 devalvovány assignaty výměnou v poměru 10:3 za nové papíry, mandats territoriaux, a když i tyto nové poukázky již v září 1796 klesly hodnotou na pouhých 5% a pak dokonce na 1%, prohlášeny 21. května 1797 všechny assignáty a mandáty v rukou obyvatelstva prostě za neplatné.

Při zákonné devalvaci chrání se někdy dle t. zv. W a l l i s o v y m e t h o d y majitelé pohledávek pocházejících z doby před vznikem ažia nebo za nízkého stavu ažia tím, že se pro jejich splacení určí zákonná stupnice: pohledávky z doby předažiové platí se nezkráceně i v nové měně, kdežto čím novější pohledávka, tím menší je kvota z pohledávky v nové měně placená.

Památným a dnes ještě poučným příkladem zákonné deval-

vace je dvojitý státní bankrot rakouský z roku 1811 a 1816.

První papírové peníze byly v Rakousku vydány na sklonku sedmileté války dle patentu z 15. června 1762 v obnosu 12 mil. zl. konvenční měny městskou bankou vídeňskou, která se po několika letech stala ústavem státním. Tyto »bankocedule« zprvu plnohodnotné, v obecnstvu oblíbené a dlouho za kov směnitelné, od počátku válek francouzských ustavičně rozmnožovány. Počátkem 1797 jejich výměna za kov zastavena, ke konci téhož roku dostaly bankocedule zprvu disažio (»kurs«) naproti penězům stříbrným, které rychle mizely z oběhu, patentem z 15. července 1800 zaveden po prvé nucený oběh bankocedulí. Nyní následovaly osudné události ráz na ráz. Válečná tažení let 1805 a 1809 přinesla opětovné emise papírů, porážky Rakouska Napoleonem přivodily ztrátu velikých území, odkud se bankocedule hromadně vracely do zemí u Rakouska zbylých. R. 1810 bylo již v oběhu asi za 1000 mil. zl. bankocedulí a jejich kurs dostoupil na 1240, t. j. za 100 zl. stříbra musilo se dát 1240 zl. v bankocedulích. Vláda bojovala proti disažiu všemi prostředky, ač z bezradnosti ne vždy důsledně prováděnými; zakázala ažiotáži s mincemi kurantními i drobnými, zapověděla vývoz mincí i dovoz mnoha zboží z ciziny, zejm. i kávy, zaváděla clo ve zlatě a stříbře, zvyšovala daně a dávky, vypisovala půjčky i malou daň z majetku, zřizovala fondy a pokladny na umoření bankocedulí atd. Vše marno, záplava bankocedulí stoupala, zdražení rostlo neuvěřitelně. Měřice pšenice platila se 50 zl., sáh dříví 90 zl., selští hoši z trhu se vracející v hospodě bankocedulemi sobě dýmku zapalovali, selky přinášely výnos úrody celého pole do zlatnických dílen vyměňující za ně těžké řetězy, spony a prsteny, vypravuje současník. Zato městské obyvatelstvo trpělo neuvěřitelně. Státním zřízcům povoleny přídavky až stoprocentní, ale ceny nejnezbytnějších potřeb životních stouply až patnácteronásobně. Přiházelo se, že vyšší státní úředníci vyhrávali v noci v předměstských hostincích k tanci, aby si vydělali na večeri, ženy a dcery úředníků najímaly se za služby nebo se vydávaly prostituci. Strašná úplatnost zavládla a podkopávala vážnost úřednictva, právem kdysi tak vysoko ceněného.

Konečně odhodlala se vláda ke zjevnému bankrotu: pověstný finanční patent z 20. února 1811, dílo presidenta dvorské komory hraběte Wallisa, snížil hodnotu bankocedulí na pětinu hodnoty nominální a nařídil stažení všech v tomto patentu na obnos 1.060,798.753 zl. konv. m. odhadnutých bankocedulí za jiné rovněž nesměnitelné a nuceným oběhem opatřené papírové peníze, t. zv. směnné listy, »šajny«, jichž se mělo tudíž vydati nanejvýš 212,159.750 zl. Tyto směnné listy pak měly jakožto »vídeňská měna« tvořiti jedinou měnu zemskou a býti později vyměněny za měnu konvenční. Aby se v obecnstvu vzbudila důvěra, nepřejal vydávání směnných listů stát sám, nýbrž přenechal je »spo-

jené směnné a umořovací deputaci«, složené z 15 vyslanců jednotlivých zemí a obchodních gremií vídeňského a pražského a deputace musila se přísahou zavázati, že nevydá jich více nežli obnos zákonem stanovený.

Dnes již je těžko si učiniti výraznou představu, jak pronikavé byly účinky finančního patentu z r. 1811. Bankrot byl potají připravován, a když 15. března 1811 jako čarovným proutkem patent v celé říši najednou, v touž hodinu ve všech městech a na všech panstvích byl prohlášen, byl zpečetěn osud všech majetných. Kdo měl bankocedule, ztratil rázem čtyři pětiny svého jmění. Kdo několik dní před patentem prodal realitu za 100.000 zl., měl po patentu jen ještě 20.000 zl. a jen v směnných listech, ve skutečnosti však měl sotva 9.000 zl. konvenční měny, protože směnné listy hned po svém vydání měly disažio proti stříbru, které činilo až 300%. Proslulý historik hr. Majláth vypravuje, že tehdy přišel takto o 300.000 zl., že tehdy fiakru od divadla na Vídeňce do města muselo se platit 30 zl. v bankocedulích a že se večer v restaurantu sotva mohlo jísti za méně než 100 zl. v bankocedulích. Beethoven stěžoval si v dopisech, že dostával svůj plat 4000 zl. v znehodnocených bankocedulích a později v opětne znehodnocených směnných listech, stal se se svým na 900 zl. sníženým platem žebrákem a musel, aby mohl býti živ, své nejlepší skladby prodávati za babku. O účincích únorového patentu v Čechách a v Praze vypravuje poutavě Jirásek v F. L. Věkovi, a vrstevníci zachovali nám o něm dojmavé paměti.

Dluhy, které byly v letech před znehodnocením peněz v dobrých penězích vypůjčeny, mohly nyní splaceny býti pouhým zlomkem své dřívější hodnoty — při tom byli poškození věřitelé často daleko chudší než dlužníci: lidumilné nařízení Josefa II., aby peníze sirotčích pokladen byly především v hypotekách ukládány, stalo se nyní osudným, protože hypotekární dlužníci, často bohatí a mocní statkáři, spláceli nyní své dluhy dle předpisů finančního patentu pouze zlomkem dříve přijaté skutečné hodnoty a obohacovali se takto — arci ve vší právní formě — nutným grošem sirotků. Zkáza nesčetných rodin, hromadné sebevraždy byly následek finančního patentu.

Nad to vše se však ani naděje, že tímto násilným opatřením bude konečně učiněn pořádek v peněžnictví, neosvědčila. Nové zbrojení vedlo k novému vydávání papírových peněz; aby se však vyhovělo slibu vlády a přísaze členů deputace, že nebude směnných listů vydáno nad obnos patentem stanovený, nerozmnoženy sice směnné listy, ale vydány v e d l e nich touž deputací a rovněž jako »v í d e ň s k á m ě n a« dle patentu z 10. dubna a 7. května 1813 nové státní papírové peníze, »listy anticipační« v obnosu 45 mil. zl., které měly býti do 12 let umořeny z určitých, předem vyhrazených příjmů státních, jichž oběh byl však vládou později rozmnožen až na 406,556.175 zl. V červnu 1815, bezprostředně před bitvou u Waterloo, byl kurs vídeňské měny v Augšpurce 430.

Hned po druhém míru pařížském zabývalo se Rakousko nápravou měny. Bylo v oběhu opět 675,272.100 zl. vídeňské měny státních nesměnitelných a nuceným kursem obdařených peněz papírových. Důvěrou obyvatelstva bylo co nejlouběji otřeseno. Podávány císaři a vládě nesčetné sanační návrhy a projekty anonymní i neanonymní, až r. 1816 zřízena po vzoru francouzské banky ve Vídni „privilegovaná Národní banka rakouská“, která měla státní papírové peníze z oběhu stáhnouti výměnou za nové své bankovky, nyní již stříbru na roveň postavené. Kurs vídeňské měny při tom určen na 250, t. j. 100 zl. konvenční měny ve stříbře postaveno na roveň 250 zl. vídeňské měny, zlatka papírová čítala tři stříbrné dvacetníky (60 kr.), kdežto zlatka šajná platila jen 24 kr.

Byl to tedy vlastně druhý státní bankrot, druhá zákonná devalvace státních papírových peněz v Rakousku, tentokrát na 40% nominální hodnoty; z původních 100 zl. konv. měny v bankocedulích zprvu se stříbrem rovnocenných se při bankrotu z r. 1811 stalo 20 zl. vídeňské měny v listech směnných nebo později anticipačních a z těchto při druhém bankrotu v r. 1816 opět jen 8 zl. konv. měny v bankovkách nebo ve stříbře.

Poučná to historie i pro dnešní poměry!

Také v Rusku provedena r. 1839 a 1843 zákonná devalvace papírových peněz v poměru $3\frac{1}{2} : 1$.

*

Zákonná devalvace peněz nebyla v posledních $\frac{3}{4}$ století provedena v žádném ze států moderních; ovšem nenastalo také v té době žádné tak veliké znehodnocení, jakého doznala v této válce měna korunová a rublová.

Zákonná devalvace je vlastně věc ryze formální, jest jen zákonné uznání a stabilisování skutečného poměru mezi nominální hodnotou papírových peněz a jejich hodnotou vnitřní, skutečnou, jest jen změna počítací jednotky. Snížili-li se na př. 1 K na $\frac{1}{10}$ či $\frac{1}{5}$ nominální hodnoty, vydali-li se tedy 1 nová koruna (nebo 1 frank) za 10 či 5 korun starých, měla by v době přechodu pro všechny peněžní poměry, pro ceny zboží, pro mzdy a platy, pro pohledávky a daně 1 koruna nová (frank) znamenati právě tolik jako 10 či 5 starých a úředníci i dělníci by brali v nových penězích jednu desetinu či pětinu starého důchodu nominálního, ale za každou novou korunu (frank) měli by na trhu dostati právě tolik zboží jako za 10 či 5 korun starých.

Ale zde již počínají obtíže.

Především není vůbec přesného měřítko pro znehodnocení peněz a tedy pro správné určení relace devalvační, poměru mezi peněžní jednotkou starou a novou.

Nelze tento poměr správně určit ani srovnáním dřívějšího oběhu peněz (kovových i papírových) s nynějším, protože

také potřeba peněz stoupla a oběh jich tedy nejen větší množství snese, nýbrž přímo si vyžaduje.

Není správným měřítkem znehodnocení ani disažio tuzemských peněz v cizině (za války zejména hodnota koruny v Curychu, Amsterdamu, Štokholmě), protože jeho posuny jsou příliš nahodilé a měnlivé a často spekulací vyvolané, a rovněž nikoli hodnota zlata, poněvadž zlato podléhá svým vlastním poměrům poptávky a nabídky, často rovněž spekulacím.

Znehodnocení měny není správně vyjádřeno ani zdražením zboží a výkonů v tuzemsku, protože ceny zboží, mzdy atd. stouply příliš nerovnoměrně, je v nich příliš mnoho náhody a libovůle, bázně před hladem a lichvářského zadržování, následků nedostatku výroby a dovozu i špatné organizace správy veřejné. Kdežto při placení nájemného podržely při zákonné ochraně starých nájemníků peníze platební cenu předválečnou a také některých potravin (chleba, cukru) státem upravených dostávalo se obyvatelstvu za ceny snesitelné, požadovány a placeny za jiné nutné potřeby životní (mléko, maso, vejce, tuky, obuv atd.) obnosy přímo fantastické.

Dále žádná zákonná devalvace nemůže zaručiti poměrné zvýšení kupní síly nových peněz a tedy snížení cen zboží, ona může sice redukovati platné již pohledávky na desetinu či pětinu, neplatí však pro budoucí koupě a prodeje. Proto prohlašovalo někde již dělnictvo a úřednictvo, že bude stejné jako dosud platy požadovati i v nové měně — ale pak je devalvace z poloviny bezúčinnou.

Devalvace násilná je však i nespravedlivá, protože postihuje občanstvo nahodile, dle nahodilé zásoby hotovostí (na př. peněžní ústavy, střední vrstvy), vůbec pak ne majitele věcí.

Obtíže působí též, jak naložiti bez nespravedlivosti a sociální křivdy se staršími pohledávkami, úsporami druhdy celoživotními, uloženými ještě v době předválečné u záložen a spořitelén, bank a pod. Při bankrotu r. 1811 měly pohledávky vzniklé před 1. lednem 1799, kdy počalo disažio bankocedulí, býti spláceny v plném nominálním obnosu v nové měně vídeňské, pohledávky vzniklé od 1. ledna 1799 do 30. září 1810 splácely se podle měsíčního kursu bankocedulí v době, kdy pohledávka vznikla (kurs byl vypočten ve zvláštní stupnici k finančnímu patentu připojené), pohledávky vzniklé od 1. října 1810 do dne vyhlášení patentu splatily se v devalvačním poměru, tedy pouze jednou pětinou. Avšak nynější znehodnocení měny je tak obrovské a nastalo u srovnání s poměry na počátku 19. století tak rychle, moderní poměry peněžní a úvěrní i vůbec hospodářské jsou tak složité, že se použití Wallisovy metody dnes pokládá skoro navskrz prakticky za neproveditelné.

Lze tedy uvažovati o druhé možné cestě, totiž různými prostředky hodnotu peněz poznamenáhlupovznášeti, byť i nikoliv k nedosažitelné nyní již výši předválečné — kupní síla peněz ostatně poklesla všude a úroveň cen jest i po válce všude velmi vysoká — tedy alespoň k úrovni snesitelné, vzrůstu pracovních a j. důchodů přiměřené a hlavně vůči různému zboží stejnoměrné.

Příčinu poklesu hodnoty našich peněz — avšak poklesu naproti různému zboží, mzdám, platům, činžím atd. velmi různého — shledává tento názor nejen v jejich inflaci, nýbrž i v nedostatku zboží, v nesmírně zmenšené produkci všech statků užitných spolu se zamezením přívozu zboží z ciziny a s obrovskými neproduktivními úvěry státu, a spatřuje tudíž i v ozdravení měny problém netoliko valutněpolitický, nýbrž i produkčněpolitický a daňověpolitický; náprava měny může býti dle toho jen výsledkem delší doby a veliké práce, výsledkem stupňování naší výroby a sanace financí státních i příznivé platební bilance proti cizině.

V dřívějších dobách, když převýdaj papírových peněz nebýval přesprilísný, aby (jako ve francouzské revoluci nebo počátkem 19. stol. v Rakousku) všelikou nápravu naprosto vylučoval, když poklesnutí papírů nepřesahovalo zdolatelného stupně a bylo časem zmenšeno zastavením dalšího výdaje, jakmile hlavní k němu příčina (válka, vnitřní nepokoje) odpadla, zlepšením státních financí a státního úvěru i platební bilance země, prováděly vlády takovouto skutečnou nápravu měny takto: Stát — tak jako před tím domácí měnu nucenou výpůjčkou v podobě papírových peněz u občanstva porušil — musí nyní státovkový dluh tento splatiti a k tomu cíli novou zúročitelnou půjčku uzavřít. Zbylo-li po zlepšení poměrů ještě nějaké ažio papírových peněz, hledí je stát úplně odstraniti a papíry opětně s kovem co možná al pari, v stejnou hodnotnou úroveň přivést, načež opatřiv si půjčkou, zvl. zahraniční, dostatečné množství drahokovu, vymění papírové peníze v plné nominální hodnotě za plnohodnotné (kurantní) mince kovové, nebo ponechá sice papíry v oběhu, ale prohlásí jejich neobmezenou směnitelnost za kov a také je skutečně za kov směňuje.

Současně obnovuje se také směnitelnost bankovek neboli t. zv. hotové placení.

Valutní půjčka, k úplnému výkupu a stažení státovek nebo k neobmezené jejich výměně za kov potřebná, zatěžuje sice státní finance značným druhdy břemenem zúrokovacím, ale toto zatížení poplatnictva je daleko převáženo výhodami spořádané měny jak pro všechny hospodářský život tuzemský, tak pro tržební a úvěrní styk s cizinou.

Takové skutečné valutní reformy byly provedeny zejména po skončení válek napoleonských ve Velké Británii (v l. 1819 - 1822) výměnou bankovek za kov, při čemž zprvu po-

skytován na kov příplatek, později pak vůbec vyměňovány bankovky al pari;

po válce francouzsko-německé z r. 1870—71 ve Francii v letech 1873—78 tím, že stát splatil dluh cedulové bance, načež obnovena i směnitelnost bankovek;

ve Spojených státech amerických byly papírové peníze v l. 1860tých za občanské války proti jižním státům vydané — ažio zlata stouplo tam v červenci 1864 až na 164% — prohlášeny dnem 1. ledna 1879 za směnitelné ve zlatě (zbylo jich tam v oběhu skoro za 350 mil. dolarů, a k zajištění výměny byl od r. 1900 u finanční správy držen fond 150 mil. dolarů ve zlatě);

v Itálii byl r. 1866 následkem války s Rakouskem zaveden nucený oběh bankovek, na základě zákona z r. 1881 uzavřena však zahraniční půjčka, z jejíhož výtěžku bylo 600 mil. lir papírových peněz za kovové peníze staženo z oběhu a zbylých 340 mil. lir ponecháno v oběhu jako státní, za kov směnitelné peníze papírové.

V Rusku počalo po státním bankrotu z r. 1839—43 nové období papírových peněz vypuknutím války krimské (1854), válka s Tureckem (1877) vyvolala další dočasné jich rozmnožení, klesání ruské měny pokračovalo i v následujících letech, až v pohnutém roce 1887 (hrozila tehdy válka s Rakousko-Uherskem) dosáhlo vrcholu. Ministři Višněgradskij a Witte nahromadili obrovský zlatý poklad, a v listopadu 1897 prohlášena zákonná směnitelnost bankovek za zlato. Ruské papírové hospodářství tím až do nynější války přestalo, zlatý poklad ruské státní cedulové banky patřil k největším na světě, kontingent bankovek kovem nekrytých směl činiti jen nanejvýš 300 mil. rublů, zlatý poklad banky býval však dokonce vyšší, než úhrnná emise bankovek.

(Pokračování.)

Pozemková reforma v Rumunsku a její výsledky.

Píše Fr. Modráček.

O pozemkové reformě v Rumunsku jsou v cizině šířeny zprávy, jako by byla hotovou pohromou rumunského zemědělství. Je fakt, že v Rumunsku jsou veliké plochy neobdělané půdy. V lednovém čísle informačního měsíčníku »Bulletin d'Études et informations économique financières«, jejž vydává marmarošská banka Blank a spol., odhaduje se zmenšení osevné plechy ve Velkém Rumunsku v r. 1920 u žita a pšenice o 40%, u kukuřice o 20% proti předválečným letům; ježto však plochy oseté ječmenem a ovsem byly daleko větší než v letech normálních, odhaduje měsíčník celkové zmenšení osevu okrouhle na 30%. Je pravda, že tento veliký úby-

O papírových penězích.

Dr. Josef Gruber.

(Pokračování.)

Velmi zajímavý byl vývoj papírové měny v Rakousko-Uhersku. Národní banka rakouská, již bylo r. 1817 pro celý obvod říše na 25 let uděleno výhradné privilegium vydávati bankovky za stříbro-směnitelné, výhradné právo k eskontu směnek a právo k poskytování půjček hypotekárních, měla vydáváním bankovek stáhnouti z oběhu směnné listy v poměru 250 : 100. Úkolu tomuto banka sice dostála, pouštěla se však kromě výměny šajnu časem i v jiné úvěrní obchody se státem (zejm. v eskontování poukázek na ústřední pokladnu státní) a sice takovou měrou, že do konce roku 1847 dluh státu u banky vzrostl na 171·79 mil. zl. Poněvadž však banka neuveřejňovala o svém stavu vůbec výkazů, zůstal tento dlužnický poměr absolutistického tehdy státu k bance veřejnosti utajen.

Bouřlivé jaro 1848 však otřásló také důvěrou v banku. Nastal hromadný příliv bankovek k výplatě za kov, jemuž banka marně čelila vydáním prvního výkazu o svém stavu ze dne 5. března 1848. V květnu 1848 tudíž směnitelnost bankovek nejprv obmezena a pak docela zastavena a dne 2. června 1848 propůjčen bankovkám oběh nucený. Kovové mince dostaly ažio a mizely (i drobné) z oběhu. Marným byl zákaz vývozu drahokovů ze státu v březnu 1848, marným zůstal i pokus umístiti 5% pokladniční poukázky státní. V roce 1849 vydávány četné druhy též státních peněz papírových, banka směla vydávati i bankovky po 2 a 1 zl., stát byl nucen vydávati i drobné papírové peníze po 10 a 6 kr., protože, když drobná mince stříbrná z oběhu vymizela, pomáhal si obchod již rozčtvrtěním bankovek a známkami (papírovými penězi) soukromými. Ažio na stříbro dostoupilo v r. 1850 až 50% — za 100 zl. stříbra platilo se až 150 zl. v papírech.

Po vítězství v Uhrách a v Itálii snažily se od r. 1850 banka i vláda nucený oběh i nesměnitelnost bankovek odstraniti, dosavadní státní peníze papírové převzala k výkupu banka a nové s nuceným oběhem nesměly býti příště vůbec vydávány, dluh státu u banky měl býti do srpna 1858 splacen až na 80 mil. zl. Avšak zápleťka krinská (1854) zvýšila znovu zadlužení státu u banky, r. 1855 byly proto bance dány ke správě a k znenáhlemu prodeji i státní domény a při bance zřízeno oddělení hypoteční. Znovu usilováno o nápravu. R. 1857 uzavřena mincovní konvence se státy německého spolku celního a v tuzemsku zavedena téhož roku na místo dosavadní měny konvenční t. zv. měna rakouská, jakožto ryzí měna stříbrná (1 zlatý konvenční měny rovnal se 1·05 zl. měny rakouské), z jednoho kg ryzího stříbra se razilo 90 zlatníků (vedle zlatníků i t. zv. spolkové tolary po 1½ zl.). Banka měla příště vydávati jen bankovky po 1000, 100 a 10 zl. směnitelné a z ⅓ kovem kryté, papíry po 5, 2 a 1 zl. měly býti z oběhu vzaty.

Dne 6. září 1858 obnovena výplata bankovek. Avšak válka s Itálií a Francií r. 1859 znovu zničila záměr valutní reformy. Již dne 29. dubna 1859 »hotové placení«, t. j. výměna bankovek za kov znovu zastavena a od té doby po celé další skoro 60leté trvání Rakouska vůbec již neobnovena. Válečné výdaje hrazeny výlučně ze záloh banky, vlastní papírové peníze státní nevydány, za to však dluh státu u banky vzrostl do konce r. 1859 na 300 mil. zl. Znovu se objevilo ažio, znovu i drobné mince stříbrné zmizely z oběhu, vydány nové bankovky po 5 zl. a konečně na místo zmizelých stříbrných desetníků i drobné státní papíry po 10 kr.

První říšská rada r. 1861 svolaná prohlásila nápravu bankovních a měnných poměrů za jeden z nejpřednějších úkolů. Národní bance prodlouženo privilegium, dluh státu měl býti do konce r. 1866 prodejem státních velkostatků i hotovými splátkami shlazen až na 80 mil. zl., jež měly zůstatí nezúročnou půjčkou státu na dobu trvání nového privilegia. Rokem 1867 měla býti znovu zahájena výplata bankovek kovem. Ale válka s Pruskem a Itálií opět zmařila úpravu měny. Již v květnu 1866 bankovky po 1 a 5 zl. prohlášeny za státní papírové peníze s nuceným oběhem, banka zavázána k nové záloze státu, záhy vydány i vlastní státovky po 1, 5 a 50 zl., jichž celkový kontingent stanoven roku následujícího na 312 mil. zl.

Od té doby (1866) obíhaly v Rakousku nesměnitelné a nuceným kursem obdařené bankovky po 10, 100 a 1000 zl. a státovky po 1, 5 a 50 zl. Peníze stříbrné byly až do r. 1878 vymizely z oběhu, majíce ažio, jehož výška stále kolísala dle toho, jak byly dočasně posuzovány vnitřní i vnější politické poměry i finanční situace státu a hospodářská zdatnost obyvatelstva.

Koncem let 1870tých nastal však v rakouských poměrech měnných přezajímavý úkaz, který stal se východiskem nové teorie peněžní. Papírové peníze r. 1866 vydané nebyly rozmnožovány, obyvatelstvo i jeho hospodářský rozvoj i konečně úvěr státu rostl — v touž dobu nastalo naopak silné a trvalé klesání kupní ceny stříbra na trhu světovém. Obě příčiny měly v zápleti, že nejen od r. 1878 zmizelo ažio na stříbro, nýbrž že hodnota naší papírové zlatky převyšovala posléze i hodnotu stříbra v našem zlatníku obsaženého. Totiž na trhu stříbra v Londýně bylo lze nakoupiti 1 kg ryzího stříbra za méně než 90 papírových zlatek a dát si z tohoto kg pak doma raziti 90 zlatníků stříbrných. Následek toho byl překotné ražení zlatníků v Rakousku, jemuž hrozila záplava stříbrem odjinud vypuzovaným. Rakousko mohlo tehdy prostě obnoviti svoji zákonnou měnu stříbrnou; avšak nepokládáno již za účelné, připoutávati domácí měnu trvale ku klesající hodnotě stříbra, nýbrž pomýšleno na možnost přechodu k měně zlaté, jakou měly tehdy již všechny státy hospodářsky pokročilejší.

R. 1879 zakázáno tudíž v Rakousku ražení stříbra soukromníkům a tím dosavadní stříbrná měna rakouská změněna v úplnou měnu papírovou; stříbru odňata vlastnost kovu měnného, papírová zlatka držela hodnotu stříbrného zlatníku na vyšší úrovni, než byla vnitřní hodnota stříbra v něm obsaženého.

Neustále kolísavý poměr naší papírové měny k valutám cizích zemí zlatových vedl konečně k tomu, že r. 1892 provedena valutní reforma: Státní peníze papírové, jichž obnos činil 312 mil. zl., vykoupeny v plné nominální hodnotě částečně zlatem, které si oba státy opatřily půjčkou, a zároveň zavedena nová měna korunová jakožto měna zlatá (po příkladě Anglie, Německa, zemí nordických).

Vzetí státovek z oběhu počalo r. 1894 a dokončeno dnem 31. srpna 1907. Od 1. ledna 1900 měly se v Rakousku výhradně v měně korunové vésti veškeré rozpočty, knihy a účty státu a korporací i ústavů pod veřejným dohledem stojících nebo k veřejnému účtování povinných, od 1. června 1908 zakázáno užívati v obchodním styku vůbec měny rakouské. Směnitelnost bankovek za kov však vůbec nebyla obnovena, bance Rakousko-uherské (jak byla r. 1878 přezvána dřívější Národní banka rakouská) bylo však uloženo udržovati tuzemskou měnu korunovou v mincovní rovnosti s valutami cizími. Ve skutečnosti kolovaly jako vlastní kurantní peníze uvnitř státu bankovky (stále nesměnitelné) a stříbrné zlatníky, jejichž ražení zůstalo zastaveno, jimž byla však ponechána neobmezená moc (síla) platební. Banka se před lety pokoušela vpraviti zlaté mince do širšího oběhu, avšak obecnstvo je odmítalo — zlaté 20 a 10koruny byly hromadně bance opět vráceny; obecnstvo plně důvěřovalo bankovkám, bylo ostatně stoletou výchovou na papíry již uvyklo.

*

Tyto historické příklady poučují nás,

že náprava měny vsazením státním porušené bývá teprve konečným článkem ozdravení hospodářství národního i financí státních a plodem dlouholeté námahy jak všech jednotlivých hospodářů ve státě, tak i samé správy státní;

že kulturní státy nyní vesměs raději volí třebas dlouholeté nesnáze porušené měny, než aby se násilnou zákonnou devalvací vydaly všanc jejím nespravedlivostem a katastrofálním druhdy účinkům i prohlásily tak zjevně státní úpadek, jakým jest nesporně zákonné snížení hodnoty peněz státem vydaných a dluh státu představujících; avšak s druhé strany ukazuje srovnání s dnešními poměry,

že skutečné znehodnocení peněz nedosáhlo od dob francouzské revoluce, a válek napoleonských v žádném z evropských států takové výše jako nyní po pádu Německa a rozpadu Rakouska v měně korunové a markové a na Rusi v rublové,

a že konečně vina nastalého znehodnocení peněz spočívá u nás na bývalém Rakousko-Uhersku, toliko otevřené prohlášení devalvace a ovšem i následky její spadly by na vrub našeho státu i obyvatelstva.

Avšak proti zvyšování vnitřní hodnoty (kupní síly) peněz jsou i vážné námitky věcné.

Zvyšováním vznikají totiž zmatky a poruchy stejně závažné jako dříve znehodnocením měny, avšak v opačném směru a přechásto nikoliv náprava křivdy u oněch osob, které předchozím znehodnocením byly poškozeny, nýbrž opětné ztráty právě u těch osob.

Zvýší-li se hodnota peněz, klesají ceny zboží a ztrácejí podnikatelé, protože na stržení stejného obnosu peněz musejí nyní prodati větší počet výrobků, kdežto četné jejich výdaje prozatím se nesnížily (mzdy dělnické a úroky z vypůjčených peněz, nájemné a pachtý i suroviny a pomocné látky — uhlí! — za dřívějších vyšších cen nakoupené).

Také při výrobě zboží pro export za hranice dostává vývozce za cizí měnu nyní menší obnos v měně domácí. Za to podněcuje se dovoz zboží, protože cizí peníze jsou nyní lacinější.

Výroba v tuzemsku se tudíž znesnadňuje a obmezuje, podnikavost ochabuje.

Placení starších dluhů se znesnadňuje a dlužníci ztrácejí, protože musejí nyní v stejném nominálním obnosu peněz vrátiti větší hodnotu, než byli sami při půjčce obdrželi. Zvláště stížení jsou zadlužení podnikatelé, protože hodnota jejich dluhů stoupá, kdežto ceny jejich výrobků klesají a zásoby zboží se znehodnocují.

Stížení jsou dále též poplatníci, poněvadž daně zůstávají číselně stejné, platí se však nyní při nižších cenách zboží a tedy menší tržbě mnohem nesnadněji, zisky se uskovňují a podnikavost ztěžuje.

Na druhé straně získávají majitelé pozemků a kapitálů, úředníci a dělníci a všichni na pevné úroky a pachtý, mzdy a j. důchody odkázaní, protože stejný peněžní obnos, jež berou, má nyní proti dřívějšímu větší hodnotu reální.

Těžké účinky má zvyšování hodnoty peněz pro finance státní. Stát sice získává tím, že nyní levněji platí své věcné potřeby, ale značná část jeho výdajů (zvl. na mzdy a platy) sotva může býti poměrně snížena a tíha dluhů jeho stoupáním hodnoty peněz roste. Svě potřeby platil dříve stát za vyšší ceny v papírech znehodnocených, jež má nyní válečným dodavatelům a jiným zbohatlíkům proměňovati v peníze daleko hodnotnější a to na útraty občanstva.

Bývá tudíž zlepšování měny druhdy prohlašováno za horší zlo, než bylo její znehodnocení. I onen prospěch dělnictva bývá jen přechodným, jestliže ochablá podnikavost připravuje jej o výdělek.

Arci platí všechny tyto námitky především, děje-li se zvyšování hodnoty peněz příliš náhle — půjde tu však o proces nutně tím povlovnější, čím hlubší byla propast, do které měna byla stržena.

*

Nový československý stát přihlásil se svým prvním finančním ministrem Dr. Rašínem prozatím k onomu druhému směru, k nenáhlému zlepšování kursu naší koruny, dokud nebude po ustálení výrobních, obchodních i finančních poměrů naší republiky možno přikročiti k pevnému jeho stanovení, a zákony z 25. února 1919 č. 84 a 85 sb. zák. a nař. a z 18. dubna 1919 č. 186 a 187 sb. zák. i prováděcími nařízeními k těmto zákonům vydanými práce za ozdravením naší měny zahájena. Cíl těchto zákonných opatření, která byla jen počátkem celé sanační akce, byl trojí.

Především zjistiti všechny korunové bankovky v oblasti našeho státu obíhající a zevně je označiti jakožto papírové peníze nikoliv již rakousko-uherské, nýbrž československé, prohlásiti tyto již československé koruny za výhradně zákonitě papírové platidlo korunové měny v československém státě a odpoutati je tak od ostatních bankovek, které banka Rakousko-uherská neustále rozmnožovala půjčkami jiným státům sukcesorním — rakouské i maďarské republiky byly půjčeny miliardy, kdežto československá republika si od svého vzniku od cedulové banky nevypůjčila ani haléře — i lombardem válečných půjček, který byl sice na území československého státu naší vládou zakázán, ve Vídni však stále praktikován. Toto osamostatnění naší měny, odloučení naší koruny od osudu koruny rakousko-uherské a od finančního hospodaření Rakouska, Maďarska atd. i od emisní politiky banky Rakousko-uherské, bylo — ať již okolkováním bankovek dosavadních nebo výměnou za vlastní papírové peníze korunové měny československé republiky — již od dosažení státní naší samostatnosti obecně požadováno, mimořádné obtíže technické a nejistota ohraničení teritoriální državy státu československého způsobily průtah, nicméně odpoutání naší měny provedeno poměrně velmi rychle a účinek jeho projevil se záhy v (dočasném arci) stoupnutí kursu naší koruny ve státech neutrálních a v kursu směnek na Prahu proti kursu neokolkovaných korun a směnek na Vídeň. Okolkované bankovky pak záhy vyměněny za nové státovky, na československé koruny znějící.

Vedle zamezení přílivu znehodnocených bankovek z ostatních států bývalého Rakousko-Uherska a z ciziny bylo druhým cílem nových opatření v duchu kvantitní theorie přímé silné zmenšení počtu bankovek v našem státě již obíhajících. Při okolkování bankovek byla polovice jich zadržena — kde se bankovky k okolkování předložené již svým nepatrným obnosem jevíly jakožto nutné jmění výdajné, byly tyto zadržené drobné částky, jichž správa by nadto byla velmi těžká a poměrně nákladná, vráceny — a na zadrženou polovici vydány majitelům bankovek vkladní listy,

1⁰/₀ zúročitelné, nezcizitelné a nezatižitelné, které představovaly pro majitele nevypověditelnou pohledávku vůči státu, během 30 let se promlčující. Stažením přebytných bankovek měl dán býti podnět k pozvolnému povznášení hodnoty (kupní síly) bankovek zbývajících a klesání cen zboží, jež pokládáno za nejdůležitější úkol doby poválečné a nejpřednější dočasný cíl nápravy měny, ačci pouhým valutním opatřením těžko dosažitelný, pokud rozmnožením domácí výroby i přívozem nezbytného zboží z ciziny nestoupne nabídka zboží a nezvýší se konkurence.

Třetím cílem zatímních valutních opatření byla péče o dostatečné založení budoucí naší měny drahokovem, zejména zlatem. Jelikož se neočekávalo, že by stačilo zlato dobrovolně nabízené, bylo především nutno čerpati z kovových a valutních zásob doma nahromaděných, které obecně odhadovány na sta milionů. Toto u nás thesaurované zlato a stříbro, zlaté a stříbrné mince a papírové peníze cizozemské ministrem financí určené měly býti z úkrytů vylákány tím, že se majitelům, kteří by je státu půjčili, nabízel nejméně po 4 léta úrok 4⁰/₀ a splacení úroku i kapitálu v kovu nebo v měně, ve kterých byl zapůjčený obnos složen. Spořitelny a j. ústavy vydávaly na takovéto vklady zvláštní knížky, znějící na dotyčné kovové mince nebo cizí měnu, úroky osvobozeny od daně výdělkové, obnosy takto státu zapůjčené zproštěny daně z majetku. Protože pak přímo fantastické pověsti, které se šířily na sklonku 1918 po prvním zájezdu politicko-hospodářských delegátů našich do Švýcar o zlaté pomoci dohody, záhy se objevily nicotnými, zmocněna zákonem z 18. dubna 1919 č. 186 sb. zák. dále vláda uzavřítí valutní půjčku a sice do obnosu 100 mil. dolarů, počítalo se tedy, jako při dalším úvěru do 54 mil. dolarů pro nákup potravin a při záruce dalších 25 mil. dolarů za úvěr bankám pro nákup surovin v cizině, na finanční přispění severní Ameriky, která se již za války a ještě více po válce stala zásobitelem i bankéřem celé Evropy.

Opatření k úpravě měny spojena u nás v jediný, současně prováděný celek s dávkou majetkovou. Nemělo tu jíti o pravidelnou daň jakožto součást řádných příjmů státních, nýbrž o velikou mimořádnou dávku jednou pro vždy, která by byla najednou splacena (vedle jiných mimořádných příjmů z prodeje státních nemovitostí, státního majetku při likvidaci Rakousko-Uherska nám připadajícího a pod.), shladila tak velikou část státního dluhu bankovkového a vzala z oběhu tolik přebytných peněz papírových, že by zbytek již bez obav a bez škodlivých následků hospodářských mohl v oběhu býti ponechán, až by státní finance dovolily i tento zbytek vykoupiti zúročitelnými dluhopisy.

K tomu cíli proveden soupis movitého majetku (majetek nemovitý je zjištěn v katastrech daně pozemkové a daně domovní) a zároveň nařízena četná obmezení dispozice s majetkem, jimiž se mělo příští vybrání majetkové dávky zabezpečiti. Tak nařízen soupis válečných půjček a pokladních poukázek banky Rakousko-

uherské, soupis mincovaného i nezpracovaného zlata a stříbra, soupis cenných papírů, peněžních vkladů i členských a závodních podílů, soupis životních pojistek na kapitál a důchod i soupis pojistek na zásoby zboží proti škodám z ohně, vloupání nebo transportu, sepisovány konečně i pohledávky neknihovní v penězích splatné (též pohledávky tichých společníků i pohledávky obchodní), koně, hovězí a vepřový dobytek, brav a drůbež, různá vozidla (automobily, kočáry, vozy, motocykly, kola atd.), hospodářské stroje motorickou silou hnané vůbec, i ostatní, pokud byly zakoupeny v době od 1. srpna 1914 do 28. února 1919, zásoby surovin, polotovarů i hotového zboží i peníze věnované v době od 1. srpna 1914 do 28. února 1919 k zakoupení drahokamů, perel, skvostů, vzácných koberců a tkanin, hudebních nástrojů, uměleckých, ozdobných a jiných předmětů přepychových, různých sbírek. Zkrátka žádný majetek neměl uniknouti, neměla-li se způsobiti nejhrubší nespravedlivost a při tom ještě i zmařiti účel majetkové dávky nebo zvyšovati zbytečně její procento.

Jestliže pak se valutní reformou měla zvýšiti hodnota peněz i pro ty, kdož jich za války již znehodnocených nabyli válečnými dodávkami, prodeji za lichvářské ceny, řetězovými obchody a pod. a kterým by se tedy zvýšenou kupní silou peněz dostalo nezaslouženého zisku a zesílení jejich válečných výdělků, z korun bezcenných činily koruny dobré, hledán proti tomu korektiv vedle dávky z majetku, která stihá všecken majetek progresivně k jeho velikosti, v dani z majetkového přírostu, která rozlišuje mezi majetkem předválečným a majetkem za války nabytým zatěžuje silněji všecken majetkový přírost doby válečné a s plnou bezohledností měla dopadnouti i na válečné zisky ve vlastním smyslu slova.

Záměr pozvedati postupně hodnotu naší měny co možno na předválečnou výši vybráním majetkové daně a splácením státního dluhu setkal se u řady národohospodářů českých s naprostým odporem, s vášnivou přímo výmluvností hlášána v tisku, na schůzích atd. nezbytnost rychlé devalvace papírové koruny snad až na $\frac{1}{10}$ i méně její předválečné hodnoty a přechod k nové měně, nejraději frankové. Přehlédnuto, že valutní krise jest a byla světová, že postihla státy poražené i vítězné i neutrální, že náprava měny není věci, kterou by bylo lze provést z dneška na zítřek, že rychlá valutní reforma není ani žádoucí, že ozdravovací proces vyžádal si i v samé Americké Unii po válce občanské plných dvou desetiletí a v Rusku, v Itálii a v Rakousku ještě déle, že všeliká náprava zbědované měny jest operací těžkou a bolestnou, každý její způsob znamená revoluci majetkovou a sociální, stejně jako jí bylo předchozí znehodnocení peněz, dokonce že na pozvednutí hodnoty peněz k předválečné úrovni a tedy k předválečným cenám zboží není na dlouho pomýšlení, i kdyby ani nebylo dnešních proudů sociálních.

Jisto je také, že návrat k spořádaným poměrům měnným nemůže provésti jedině ministr financí a jedině opatřeními valutní

politiky. Státní finance musejí ovšem býti konsolidovány tak, aby státní rozpočty končily beze schodku, řádné výdaje aby byly hrazeny řádnými příjmy, a výdaje mimořádné (i mimořádné úhrady, t. j. hlavně půjčky) aby zejména v první době byly omezeny na účely nejnaléhavější, majetková dávka nesmí sloužiti k úhradě jakýchkoli výdajů státních (velmi nebezpečné jsou hlasy, které by již teď na ni chtěly sáhati, byť i pro účely jinak produktivní), nýbrž k zmenšení dluhu bankovkového.

Avšak vedle toho musí v národním hospodářství zvýšená výroba statků v zemědělství i v průmyslu stavěti naproti veliké zásobě peněz také vždy větší kvantum zboží, povznesení exportu a zároveň obmezení dovozu na nutné potraviny a suroviny musí zlepšovati naši platební bilanci a snižovati naše zadlužení do ciziny.

Rovnováha ve financích státních i náprava měny může býti zjednána i udržena jen povznesením celkové národní produkce hospodářské a tedy rozšířením daňové a cenové základny, k ozdravení měny a cen, národního hospodářství i státních financí není konec konců jiného léku kromě práce a spořivosti, zvýšení pracovních výkonů i hospodárnosti se surovinami, s výrobními prostředky a s pracovními silami i s konsumpcí hotových produktů.

(Pokračování)

Jan Koloušek.

Dne 9. května t. r. zemřel v Praze profesor české vysoké školy technické Jan Koloušek. Narozen dne 15. prosince 1859 z rodiny rolnické v Horní Rožince u Nového Města na Moravě, studoval v letech 1870—78 na »slovanském gymnasiu« v Brně, kde jeho profesory byli m. j. známý český filolog František Bartoš a historik Václav Royt. Již od samého počátku svých studií gymnasijských Koloušek vynikal neúmornou pracovitostí a houževnatostí i svým přísně rozumovým založením. Na celém gymnasiu byl znám jako hlava přímo geniální, stejně znalý matematiky jako historie a zeměpisu i jako filologie klasické a moderní, zvláště slovanské. Po maturitě odešel na universitu do Prahy studovat matematiku a fysiku i češtinu a po tehdejší povinném tříletí filosofických studií složil státní zkoušku profesorskou. Velký nadbytek českých kandidátů profesury pro malý počet tehdejších českých škol středních přinutil Kolouška, po marném čekání na suplentské místo, přijmouti učitelství na měšťanské škole v Nepomuku, odkud přešel jako suplent na obchodní akademii do Chrudimě. Vyučoval tam všemu, čeho ústav právě založený potřeboval. Záhy vpravil se však zvláště důkladně do nového sobě oboru nauk obchodních a národohospodářských, zejména do vědy finanční a do bankovníctví, při nichž setrval pak již po celý život. Záhy počala v Chrudimi též jeho činnost literární. R. 1886 vydal již spis O půjčkách loterních

O papírových penězích.

Dr. Josef Gruber.

(Pokračování.)

Vraťme se však k theorii. Až do nedávna byla národohospodářská nauka o penězích skoro výlučně ovládána teorií, že peníze jakožto měřítko hodnot musejí též samy míti svoji hodnotu, že jako lze délku měřiti jen délkou, váhu jen vahou atd., také směnnou hodnotu statků lze měřiti jen něčím, co samo hodnotu má, a že způsobilost statků sloužiti za peníze jest obmezena na statky, jež samy mají hodnotu vnitřní, látkovou, hmotnou.

Dle této »metalistické« theorie jest měřítkem hodnoty statků hodnota kvanta kovu, obsaženého v penězích kovových (na primitivnějších stupních ovšem i hodnota jiných statků za měnidlo užívaných). I papírové peníze spočívají jen na podkladě peněz kovových, od nichž nesmějí tudíž býti odloučeny; měřítkem hodnot zůstává i při papírových penězích kov, neboť jejich hodnota závisí na důvěře, že v budoucnosti vyplaceny budou kovem, a kolísá dle větší menší pravděpodobnosti a důvěry v tuto budoucí výplatu.

Avšak skutečný vývoj měny v některých státech v novější době vykázal jisté jevy, teorií metalistickou nesnadno vysvětlitelné. Tak v Rakousku po zavedení stříbrné, t. zv. rakouské měny r. 1857 nekolovaly v oběhu (kromě krátké doby koncem r. 1858 a počátkem r. 1859) stříbrné zlatníky a čtvrtzlatníky, nýbrž bankovky, od r. 1859 fakticky již trvale nesměnitelné, a od r. 1866 i státovky s nuceným oběhem, a stříbrné kurantní mince měly po 20 let značně kolísající ažio. R. 1878 stoupla však (jak již v historické části připomenuto) hodnota nesměnitelných státních peněz papírových za současného poklesu tržní hodnoty stříbra na trhu světovém tak, že papírové peníze měly vyšší hodnotu nežli kvantum stříbra jim odpovídající, že tedy za 100 zl. r. m. v papírech (státovkách) bylo lze na londýnském trhu drahokovů dostati více stříbra, než bylo obsaženo v 100 stříbrných zlatnících, neboli že 1 kg stříbra, z něhož bylo lze dát si raziti 90 stříbrných zlatníků, bylo možno na trhu dostati levněji nežli za 90 zlatek papírových. Poněvadž pak ve vnitřním oběhu rakouském byl zlatník jakožto mince roven při veškerých platech zlatce papírové, vyplácelo se kupovati za rakouské papírové peníze za hranicemi stříbro a dát z něho doma raziti zlatníky, které tudíž měly vyšší hodnotu nežli stříbro neražené. Papírová zlatka udržovala stříbrný zlatník od r. 1878 trvale nad úrovní hodnoty stříbra v něm obsaženého. Vláda rakouská, místo co by zbavila říši papírové měny a obnovila skutečnou měnu stříbrnou, odpoutala zákazem soukromé ražby stříbrných mincí, v březnu 1879 vydaným, hodnotu papírových peněz rakouských zcela od hodnoty stříbra jimi původně reprezentovaného, papírové peníze rakouské pohybovaly se odtud pak již trvale nad hodnotou stříbra, které mělo tedy disažio proti papíru.

Než i po formálním zavedení zlaté měny, t. zv. korunové, v r. 1892 staženy sice státovky z oběhu, avšak zlaté mince korunové zůstaly většinou ve zlatém pokladě banky, směnitelnost nových bankovek korunových nezavedena a na místo stažených státovek vydány nové peníze stříbrné po 1, 2 a 5 K jakožto mince drobné, a vnitřně méně hodnotné stříbrné zlatníky ponechány v oběhu jakožto mince kurantní. Přes to zůstávaly však směnečné kursy proti cizině při obezřetné devisní politice Rakousko-uherské banky po léta skoro stabilními — naproti cizině se hodnota tuzemských peněz skoro neměnila. Rakousko stalo se tak bezděky »klasickou zemí, kde lze peněžnictví a jeho vývoj nejlépe studovati« (Knapp).

Podobně v Rusku byl na přechodu k zlaté měně kurs papírového rublu značně vyšší než hodnota kovu v stříbrném rublu obsaženého.

Na podkladě těchto, zejm. rakouských, zkušeností profesor štrasburské university Knapp, známý dosud zvl. svými studiemi agrárněhistorickými, zbudoval a v knize »Die staatliche Theorie des Geldes«, vyšlé r. 1905 (v 2. vyd. r. 1918) zevrubně odůvodnil teorii, že platnost peněz nezávisí na jejich látkovém (hmotném) obsahu, na jejich »vnitřní hodnotě«, nýbrž na proklamaci státní. »Peníze jsou výtvozem řádu právního; vystoupily v průběhu dějin ve formách nejrozmanitějších; theorie peněz může tedy býtí jen právněhistorická.« V papírových penězích, které jsou dosud pokládány za svrchovaně povážlivou zrůdnost peněžnictví, tkví právě klíč k soustavě peněžní, neboť »duše peněžnictví« nespočívá v látce desek, nýbrž v právním řádě, který upravuje upotřebení. Pojem peněz je podřízen pojmu platidla; jsou platidla, která ještě nejsou penězi, později, která penězi jsou, a ještě později, která penězi již nejsou.

Kdežto původně kov při každém placení přesně byl vážen (platidlo pensatorické*), zobecnělo později (dle Lexise od 7. stol. př. Kr.), že stát určoval ku prostředkování směn kusy kovu určité váhy a ryzosti a razil je v mince, čímž měla býtí zároveň dána

*) Knapp odívá svoji teorii názvoslovím do značné míry bizarním, které porozumění jeho spisu místy dost stěžuje. Vedle nových termínů již shora uvedených stůjítež zde ještě alespoň tyto:

Hylickým kovem jest kov, který může dle právního řádu neobmezeně proměňován býti v peníze (u nás do r. 1892 stříbro, po r. 1892 zlato, v zemích bimetalistických zlato i stříbro); výraz z řec. hylé = látka. Vědomé vytčení pevných hranic (dolů i nahoru) pro cenu hylického kovu ve valutárních penězích vlastní země jest hylodromie; přijímá-li stát kov neobmezeně za tuto pevnou cenu, je tu hyloliptismus, vydává-li jej neobmezeně co do množství za onu cenu, je to hylofantismus.

Hylogenním pravidlem je předpis, kolik hodnotných jednotek připadá na určité kvantum kovu hylického) na př. že z 1 kg zlata se razí 3280 K resp. x mincí po 10, 20 a 100 K).

Peníze vznikající z hylického kovu dle pravidla hylogenního jsou peníze hylogenní, jež mohou býtí opět skutečně plnohodnotně ražené (hylogenní peníze orthotypické neboli hotové) nebo si stát ponechá kov

státní záruka za vnitřní hodnotu těchto kusů (platidla chartální, známková).

Tímto chartálním zřízením stlačuje se však hmotný obsah peněz na okolnost podružnou, chartální platidla mohou sice obsahovati drahokov v plném množství, mincovním číslem předepsaném, mohou býti »plnohodnotnými« dle theorie metalistické (peníze hylogenní čili hotové), avšak mohou býti též z jiného kovu nežli měnného (»hylického«) nebo mohou býti i papírové a tedy bez všeliké věcné hodnoty (peníze autogenní), platnost jedněch jako druhých je ryze autoritativní, jest odvozena z proklamace státní, hodnotnou jednotkou není u peněz chartálních určité kvantum kovu, nýbrž hodnotná jednotka (koruna, marka, frank, zlatka) není leč jméno, jímž se vyjadřují platy (odtud název této theorie nominalistická).

Ani pro mezinárodní styky obchodní není potřebí peněz hylogenních, nýbrž lze docíliti stability kursů směnečných (dle Knappa všeobecněji »kursů intervalutárních«), na které v mezinárodním styku peněžním především záleží, i bez měny kovové. Není žádného intervalutárního pari, které by ve smyslu metalistické doktriny bylo dáno kvantitním poměrem kovovým mezi hotovými penízi (mincemi) v různých zemích (tedy 1 fr. není = 81 pf. v německých penězích), nýbrž tuzemské peníze jsou zbožím pro cizozemce a cizí peníze zbožím pro tuzemce a dočasný poměr mezi M a fr. jest určován vždy jen nabídkou a poptávkou, vznikající z okamžitých závazků obchodních a podléhající vedle toho též spekulacní náladě co do budoucího stavu obchodů.

Intervalutární kurs má tedy původ merkantilně psychologický, měnná (lytrická) politika státu pak vytkne si za cíl určitý kurs jakožto intervalutní pari (na př. určí si, že 1 rubl nesmí značněji ani klesnouti ani se povznést nad 2·16 M) a působí určitými prostředky k tomu, aby se skutečné kursy od tohoto pari značněji neodchylovaly, pro intervalutární kurs není pak již směrodatnou jen »neupravená hra« (náhodnost) nabídky a poptávky na burse, nýbrž stát sám snaží se uměle změnit poměr mezi poptávkou

a vydá zaň dle určené relace pokladní poukázky nebo jiné známky, jež potom kolují v oběhu (hylogenní peníze paratypické).

Všelike ostatní peníze (u nás tedy na př. papírové, bronzové, niklové, stříbrné) zve Knapp autogenními, veškeré peníze kromě hotových (orthotypických, u nás tedy zlatých), tedy peníze autogenní i paratypické, zve penězi notálními.

Peníze definitivní, které má stát pohotově pro platy jím konané a jež oběhu vnucuje, zve valutárními (Währungsgeld) — u nás byly to tedy i před válkou peníze papírové — všechny ostatní jsou akcesorické (u nás tedy byly akcesorickými i peníze zlaté). Mezinárodní vztahy, pokud se týkají peněz, slovy vztahy intervalutární. Cena, která se ve valutárních penězích jedné země platí za určitý obnos valutárních peněz druhé země, je intervalutární kurs.

Politika státu co do zařízení a správy platidel slově lytrickou (řec. lytron = platidlo).

Placení, které se děje odvažováním drahokovů, zve Knapp autometalismem.

a nabídkou tak dlouho, až se výsledek zápasu shoduje s cílem, jež si vytkl.

Takovouto »politikou exodromickou« (politikou vně svého území) určuje stát hodnotu svých peněz ve stycích mezinárodních. Tyto exodromické prostředky jsou zvýšení či snížení bankovního diskontu, nákupě a odprodeje devis (jak je po léta úspěšně provozovala Rakousko-uherská banka), nákupě a prodeje mincí (jak je k příkazu ruské vlády provozovala bankéřská firma Mendelssohnova v Berlíně s ruskými rubly na základě vládou stanoveného poměru 1 rubl = 2.16 M). Intervalutární pari jest tedy výsledkem (lytrické) politiky státu, směřující k udržení intervalutárního kursu v určité výši.

Nejprostěji a nejbezpečněji lze dosíci stability směnečných kursů a tedy trvalého poměru tuzemských peněz k cizozemským, je-li v obou státech zavedena táž měna kovová (nyní tedy zlatá), která však pro vnitřní poměry je skoro bezcenná. Zlatá měna se po světě rozšířila proto, že každý stát musil exodromicky působiti na kurs svých valut a že zlato — byvši vzato za základ měny v tržní politice států nejmohutnějších — musilo býti za měnný kov přijato i státy slabšími. Kovové peníze pozbyly sice významu pro oběh vnitrozemský, nikoli však pro oběh zahraniční, jsou proto vždy výlučněji zařízením, sloužícím pouze k exodromii (k působení za hranicemi), ačkoliv ani k tomuto udržení stanovené parity kursů mezinárodních (státním působením na bursu přímo či skrze cedulovou banku) nejsou kovové peníze nevyhnutelný, jak ukazuje příklad Rakouska (banky Rakousko-uherské). Vždy pak je k soustavnému působení proti spekulaci na peněžním trhu mezinárodním potřebí daleko méně zlata, než by bylo potřebí pro zavedení směnitelnosti bankovek za zlato, která je historicky zastaralá a nevyhovuje skutečným potřebám.

Knapp nikde netvrdí, že by státní rozkaz určoval »kupní sílu« peněz, jeho »státní theorie« obmezuje se na formální stránku věci, má vlastně ráz čistě právníký, jest »vyličením správního práva« v příčině peněžnictví a nikoliv naukou hospodářskou, neobsahuje nic o tvoření cen ani o hodnotě (čili »kupní síle« peněz v poměru ke zboží), která není v moci státu, nýbrž závisí na příčinách hospodářských, jsoucích na straně zboží i na straně peněz.

Knapp zůstává však analysujícím theoretikem, který »vůbec nedoporučuje, nýbrž jen vysvětluje«. Není přítelem »asignátového hospodářství«, i pro bývalé Rakousko prohlásil zavedení směnitelnosti bankovek »dle dnešního stavu veřejného mínění« za užitečné vzhledem ke vzoru států západních, a ani pro Německo nespatořoval (před válkou) důvodů, proč by Německo mělo odstoupiti od měny zlaté — »blaze státu, který při hotových penězích zůstati chce — a může«, praví hned v 1. kapitole své knihy.

Theorie Knappova není absolutně novou. Již od dob Aristotelových zaměstnávala lidi otázka, v čem spočívá hodnota nebo »platnost« peněz? Jsou peníze *φύσει* nebo *νόμῳ*, děkují svůj vznik přirozeným silám nebo lidské dohodě, hospodářské hodnotě či státní proklamaci? Je důležitější kov nebo značka? Mají peníze vlastní hodnotu nebo jsou pouhou značkou, symbolem, poukázkou na hospodářské hodnoty? Mají v hospodářském koloběhu platiti za zboží nebo jako protiva ke všemu zboží? Jest podstatu peněz hledati v jejich substanti nebo v jejich funkci jako platidlo, v platební (kupní) síle? Tento »kvalitativně statický« problém vyvolal tisíce knih a pojednání.

Druhý problém, dynamický nebo kvantitativní, jest, dle kterých zákonů se mění hodnota peněz jednou přiznaná, tedy mají-li změny cen zboží příčinu vždy a výhradně na straně zboží (obmezení či rozmnožení výroby nebo dovozu, vzrůst nebo ochabnutí poptávky) či působí-li též na straně peněz činitelé (»vnitřní«, »vlastní hodnota peněz«), kteří určují kupní jejich sílu, jakého druhu jsou tito činitelé a jaké zákonitosti lze zde prokázati. R. 1735 Barkeley napsal, že zůstanou-li slova livre a šilink, mohou věci právě tak dobře býti placeny a prodávány, aniž je potřebí kovu. Filosof Fichte ve svém »uzavřeném obchodním státě«, vlastně státě socialistickém (»Der geschlossene Handelsstaat«, 1800) nechává všechno zlato a stříbro odvésti státu a dává v oběh nové peníze bez vnitřní hodnoty. Stát, od veškeré ciziny úplně odloučený a směnný styk s cizinou jen vládě přiznávající může na místě kovových peněz zavésti pro vnitřní oběh peněžní pouhé známky, za něž může sloužiti cokoliv, nejlépe nějaký statek úplně beze vší vnitřní hodnoty. Uzavřený obchodní stát může udělati penězi, cokoliv chce, prohlásí-li jen, že sám přijímá platy pouze v těchto penězích a vůbec v žádných jiných — jde jen o to, aby tyto peníze nemohly býti nápodobený. Ale peníze o sobě nejsou zcela ničím, jenom vůlí státu představují něco. Totiž: celý souhrn obíhajících peněz představuje celý souhrn zboží ve veřejném oběhu se nalézajícího. Bohatství jednotlivce záleží na tom, jakou kvotu všech obíhajících peněz má a na jaký díl hodnot v národě jsoucích a penězi representovaných má nárok. Pokud zůstává stejný poměr obíhajících věcných hodnot k obíhajícím penězům, nemění se ani ceny, ceny stoupají však, zvětší-li se množství peněz při téže celkové hodnotě zboží (co do jeho množství a kvality), protože peněz představuje nyní menší kvotu národních hodnot, a naopak ceny klesají, rozmnožuje-li se při témž množství peněz zásoba statků v národě.

Podstatnou theoretickou oporu našel nominalism v staré theorii poukázkové, dle které všeliké peníze nejsou leč poukázkou na hmotné statky a služby a kterou zvláště zevrubně vyvinuli Jiří hr. Buquoy († 1851 v Praze) a Samuel Oppenheim.

Podle Buquoye (1815*) peníze, pouhý to nástroj oběhu, který nemůže býti nikdy předmětem požitku, plní tím lépe svůj úkol, čím skrovnější mají v sobě hodnotu; penězi v nejprísnějším smyslu slova jsou jen ony, jejichž užitná hodnota jest rovna nule, a tedy jen peníze papírové, kterým — mohou-li dosáhnouti obratnými finančními operacemi plného a stálého úvěru — přísluší přednost před penězi kovovými. Papírové peníze mají i politickou výhodu, připoutávajíce národy, na papírovém oběhu závislé, mnohem úžeji k panovníkovi a státu, a hospodářsky — ukazujíce, že zdroj blahobytu nezáleží podstatně v hromadění mincí zlatých a stříbrných, nýbrž v rozumném a energickém využívání daných sil přírodních — jsou mohutným ostnem k práci a podnikavosti, takže jejich kolísavý kurs až do jisté míry více prospívá než škodí. Ovšem prý nešvary, které skoro všude s papírovými penězi byly tropeny, a veliká obtíž jim za všech podmínek trvalý úvěr zjednatí, činí zavedení papírových peněz »svrchovaně povážlivým předmětem hospodářství státního«.

Četné názory Knappovy anticipoval již r. 1894 Otto Heyn ve spise »Papierwährung mit Goldreserve für den Auslandsverkehr«.

Bylo také již dříve známo, že peníze sice kovové, avšak méně hodnotné, jako jsou zejména mince drobné, mají vyšší hodnotu, než činí hodnota kovu v nich obsaženého, jestliže je razí výhradně stát a jen v obmezeném množství, nutné potřebě oběživa odpovídajícím. Značná poptávka a nemožnost samočinného jich rozmnožení volnou ražbou zvedá jejich hodnotu nad jejich vnitřní hodnotu kovovou. Tak Nizozemsko, které mělo do let 1870 měnu stříbrnou, zastavilo při hrožícím znehodnocení stříbra r. 1873 volné ražení stříbra a stoupající rozvoj národního hospodářství nizozemského způsobil obmezeností platidel, kterou nyní reguloval stát, že kurs holandského zlatníku stoupl netoliko nad jeho klesající hodnotu stříbrnou, nýbrž i nad jeho dřívější paritu zlatou. I když pak byla r. 1875 zavedena volně razitelná zlatá mince s plnou zákonnou mocí platební (desetizlatníky), podržely stříbrné zlatníky, třeba že se stát nezavázal je za zlaté mince vyměňovati, přece stále paritu s mincemi zlatými.

Rovněž ve Východní Indii povznesla se po zastavení volné ražby stříbra r. 1893 hodnota rupie nad hodnotu stříbra.

Početní obmezenost platidel, kterou při mincích volně razitelných zaručuje obmezená zásoba drahokovu, určuje při mincích, jejichž volné ražení je zastaveno, libovolně stát přímým kvantitativním ohraničením. Měnu, která spočívá na takovémto podkladě a není tedy vázána na kov, nazývá Cassel »měnou volnou«.

Řídkým úkazem, jak uvedeno zvláště v Rakousku a v Rusku nastalým, bylo, že i papírové peníze »záměrně regulované«, t. j. nuceným oběhem nadané a co do svého kvanta obmezené, mohou se povznést i nad hodnotu kovových peněz, jež

*) Die Theorie der Nationalwirtschaft, str. 270 a 347.

původně představovaly. Theorie metalistická pokládala tyto zjevy arci za abnormální. —

Knappova státní theorie peněz setkala se nejprve v kruzích vědeckých skoro všude s odporem.*)

Prvního souhlasu a obrany dostalo se Knappovi z kruhů bankovních, zejména v Rakousku (ředitel Rak.-uher. banky Ludv. Calligaris), kde otázka obnovení směnitelnosti bankovek za kov, od r. 1859 již trvale zastavené, byla předmětem sporu mezi Uhrami, které si zavedení výměny (směnitelnosti) bankovek většinou přály (i z příčin politických), a Rakouskem, kde bylo pokládáno za zbytečné a úvěr zdražující a doporučováno usnadnění raději exodromické působení banky Rakousko-uherské.

*) Adolf Wagner v knize »Socialökonomische Theorie des Geldes und Geldwesens« (1909) ji posoudil jako nezdařený pokus, v přemýšlené terminologii, za příliš dalekosáhlého zatlacení hospodářských východisek všeličného peněžnictví, s přeceňováním momentů státního vlivu na peníze a s nesprávnými dedukcemi z ostatně dávno známých dějů v ryzím papírovém hospodářství peněžním vytyčiti novou, t. zv. chartální theorii o penězích, jež prý nesmírně přepíná jeden spolurozhodný moment, jež dále nesprávně a v upřílišněném generalisování využívá důležitých, ale také již dříve nepřehlížených zkušeností při měně papírové a falešně hodnotí jejich význam pro všeobecnou theorii peněžní. »Právě na penězích ukazuje se obmecená moc státu« a ... silné zrno pravdy co do platnosti »národohospodářských zákonů«, zde speciálně »zákonů hodnotných«, které se uplatňují — »přirozených kategorií hospodářského života«.

»Ryzí úvěrní peníze« bez reální (látkové) hodnoty ukázaly se sice na kratší či delší dobu možnými, dokonce s jistými přednostmi před měnami kovovými, ale vždy objevují se ne dost bezpečně odstranitelné závady nejen ve stycích s cizinou, nýbrž i v obchodě vnitřním. Jako předpoklady definitivního zařízení nehodnotných peněz tuzemských vytýká Wagner

a) přiměřené politické a finančněpolitické záruky proti libovolnému rozmnožení takovýchto peněz (žádati tyto záruky však je jaksi stejné jako požadovati »věčné míry« vnější i vnitřní a vždy správné jednání vlád a lidových zastupitelstev i požadovati vydatné a pružné zřízení finanční;

b) i kdyby se tyto přímo utopické požadavky uskutečnily, zbývá problém, jak udržeti ve shodě množství peněz s jejich potřebou a stabilisovati dostatečně jak jejich kupní sílu, tak úrokovou míru zápůjček.

Knihu Wagnerovu pokládají arci Bendixen a j. za poslední ryze metalistické dílo o penězích, za závěr epochy metalistické.

Také W. Lexis, největší tehdy německá autorita v oboru peněžnictví a bankovníctví, přes všechno uznání záslužnosti knihy Knappovy rovněž upozorňoval, že notální peníze, které se právě v naší době v tak velké rozmanitosti vyskytují a lépe než dříve osvědčují, jsou většinou produkt mimořádných okolností; aby peníze autogenní (papírové) mohly udržeti potřebnou stálost hodnoty oproti zboží, musilo by především přesně racionelní soustavou býti upraveno jejich množství a býti dána jistota, že stát ani ve finanční tísní neporuší těchto norem, a že není se třeba obáhati ani války, ani přespekulace a přepětí kreditu, ani hospodářských a politických krisí.

Poněvadž tyto podmínky v dohledné době nebudou splněny, že dlužno za praktickým požadavkům jediné zcela vyhovující uznati peníze kovové, které svoji plnou hodnotu v sobě samých nesou, a za normální peněžní zřízení pokládati dnešní (předválečné) zřízení anglické, kde jsou v oběhu jen překryté bankovky, a mimo to jako notální peníze jen mince drobné.

Vystačí se tedy velmi dobře s metalistickou definicí libry šterl. jako hodnotné jednotky, a bankovky i drobné mince pokládati prostě za úvěrové zástupce peněz kovových.

Pro jeho stoupence bylo vydání Knappova spisu r. 1905 činem epochálním, událostí, »kterou po prvé od trvání našeho dnešního hospodářství peněžního theorie utkvěla v historicky odůvodňovaném zneuznání jevů peněžněhospodářských byla ve shodu uvedena se skutečným děním« (K. Elster), »elementární naukou o penězích o které se lze tak málo přiti jako o násobilce« (Bendixen).

Avšak i dnes ještě čítá Knappova theorie snad víc odpůrců než přátel, ale počet jejích stoupenců roste, »názory metalistů jsou na ústupu«, konstatuje Knapp sám v druhém vydání svého spisu (str. 447).

(Pokračování)

Německá obchodní politika po válce.

Dr. Ant. Basch.

IV.

I když změnily se původní předpoklady vývozní kontroly po stránce cenové, nebyla tato zrušena ani podstatně zmírněna. Otázka rozdílu tuzemských a světových cen byla vybojována ve prospěch těch, kteří hlásají, že jest v německém zájmu, aby byl tento rozdíl zachován, neboť tím umožní se snazší zaplacení válečné náhrady, bude-li německá práce prodávána vždy za světové ceny, které mají ještě dlouhou dobu zůstatí vyšší cen tuzemských. Tou zásadou řídila se obchodní politika. Vycházejíc ze stanoviska, že Německo bude muset platiti náhradu škody a že bude schopno ji platiti jen tehdy, dosáhne-li aktivní obchodní bilance, hledí tato politika přirozeně zvýšiti množství vyváženého zboží a též jeho cenu, což z části jest přirozený důsledek ustanovení mírové smlouvy, na což poukázal již v r. 1919 Keynes. Není ovšem dvě léta po válce ještě možno, aby Německo mělo aktivní obchodní bilanci, hledí-li se k vyčerpané zásobě surovin, potravin a hnojiv (podle odhadů bude činiti dovoz chlebovin, krmiv, tuků, masa a fosfátů za rok 1921 asi 3100 milionů marek ve zlatě). Přes to nutí němečtí národní hospodáři k úspoře, k omezení dovozu na nejnutnější míru a k co možná největší podpoře vývozu. Zmenšení dovozu vyrovná se dílem náhradní produkcí tuzemskou aneb skutečně bude mu odpovídati zmenšení tuzemského konsumu (tak na př. vedl se boj proti francouzským vínům a voňavkám, proti jižnímu ovoci, proti tabáku, likérům a j.). Ve skutečnosti znamenalo by to snížení životní míry (před válkou značně vyšší, než byla naše životní míra) způsobené tím, že část národního důchodu jde do ciziny bez ekvivalentu, jest postupována jiným státům. Možnost rozdílu tuzemských a světových cen v značnějším rozsahu zmenšila by míru nutného omezení.

Na nutnost odvésti bezplatně část národního důchodu jest přirozenou reakcí tendence zvýšiti produkci tuzemskou na tolik, aby

Při těchto abnormálních poměrech výrobních i odbytových neucházel se již producent o přízeň spotřebitelů, právě naopak zvýšenou a naléhavou poptávkou umožňovali konsumenti nesolidnímu obchodníkovi odbyt zboží špatné jakosti za ceny nepřiměřeně vysoké. Nejčastějším deliktem za války stala se válečná lichva a okolnost tato jeví se v nové úpravě lichevního zákonodárství a ve zvýšené činnosti lichevních soudů trestních.

Při přechodu k mírovému hospodářství s návratem normálních poměrů výrobních a odbytových, objeví se zase v hospodářském styku volná a svobodná obchodní soutěž, se všemi svými příznivými důsledky národohospodářskými. Dosavadní reglementace výroby a spotřeby, jež byla snad mimořádnými válečnými poměry částečně odůvodněna, jest nadále neudržitelná. Účinnou obchodní soutěží docílí se zejména poklesu cen zboží, až dosud nepoměrně vysokých; úpravou valutárních poměrů umožní se pozvolna i obchodní soutěž mezinárodní a nivelisace cenová k úrovni normálních poměrů mírových. Vedle solidní obchodní soutěže objeví se však záhy také soutěž nekalá a nereelní a to ve větším snad rozsahu, než v dobách předválečných; vždyť vědomí právní zodpovědnosti neúctou a nevážností k zákonům za války všeobecně značně pokleslo.

Československé zákonodárství převzalo všecka svrhu již dotčená právní ustanovení rakouského práva, jimiž nekalá obchodní soutěž může býti potírána. Jest nepochybné, že v krátké době objeví se však naléhavá potřeba speciálního zákona proti nepoctivé obchodní soutěži, již zákonodárné kruhy naše budou pak nuceny řešiti na podkladě co nejširším tak, aby reálnímu obchodu zajistily v budoucnu právní ochranu co nejrozsáhlejší.

O papírových penězích.

Dr. Josef Gruber.

(Dokončení.)

Knapp sám byl ještě stoupencem zlaté měny, nechtěl ji odstraniti a otevřeně přiznával její přednosti. Mnohem dále šli však již četní jeho stoupenci. Pokládají za zbytečno, aby se v tuzemském oběhu peníze opíraly o drahokov, aby platil stále zákonitý předpis o minimálním zlatém pokladu cedulových bank jako základu pro emisi bankovek. Pro vnitřní placení oběh zlatých mincí není prý leč nehospodárností a plýtváním.

Toliko jako prostředku k udržení stability kursu domácí měny proti cizině je potřebí zlata, jehož vývozem se má tedy vyrovnávat dočasné pasivní saldo tuzemské platební bilance. I tuto službu koná však v míru právě tak dobře, ba lépe než zlato zásoba devis, které nadto ještě nesou úroky, a snad i zásoba cizozemských efektů v majetku cedulové banky, jenže ovšem prodej těchto může býti po případě spojen se ztrátou kursovní.

Devisní politika, jak ji vyvinula nejprve Rakousko-uherská banka a po ní říšská banka německá, představuje prý tudíž ideální rozřešení intervalutární úpravy kursovní, vedle které se zasílání zlata vyjímá téměř primitivně — zlato není tedy jedinou pomůckou k udržení měny, nýbrž toliko jednou z mnohých.

Z toho pak plyne požadavek odstranění směnitelnosti bankovek za kov, odstranění obmezujících předpisů o úhradě bankovek kovem a zato devisní politika k udržení měnné parity s cizinou. Doporučováno tudíž zavedení pouhé «měny se zlatým jádrem» (Goldkernwährung) bez zlatého oběhu tuzemského, při nejmenším navrhováno vzdáti se zlatého oběhu na tak dlouho, pokud činí zlatý poklad říšské banky méně než 2400 mil. M (při vypuknutí války činil 1253 mil. M a válečný poklad německý 205 mil. M), ba dokonce doporučováno (Dalberg) založiti měnu na poštovních známkách, popírána i povinnost cedulové banky ke stabilisování kursu intervalutárního a pod.

Theoreticky činí nominalisté proti měně kovové (zlaté) zejména tyto námitky:

Množství kovových peněz ve státě obíhajících je mizivé oproti souhrnu všech pohledávek na peníze znějících a zvl. oproti souhrnu obrátů bezpeněžních (žírových, šekových, clearingových, vůbec bankovních) — ale zapomíná se na rychlost oběhu peněz, na obraty v obchodě (styku) soukromém (mimobankovním) i na to, že definitivní placení i vyrovnávání pohledávek a závazků děje se stále ještě penězi.

Spokojuje-li se metalism třetinovou či dvoupětinovou (nebo jinou historicky nahodilou) kovovou úhradou bankovek, dokazuje již to nejzřejměji libovolnost a nedostatečnost soustavy kovové, protože se uznává nemožnost současné výměny všech bankovek — avšak také u bank a spořitelén se k likvidnosti nevyhledává, aby veškeré jejich závazky byly ihned a najednou realizovatelné.

Při zlaté měně je měřítkem a základem pro kvantum peněz, které se vydati má, nikoliv potřeba národního hospodářství, nýbrž množství zlata, závislé na nahodilostech jeho produkce a opatření — avšak není správného měřítka pro určení potřeby peněz a vliv množství peněz na tvoření cen bývá přeceňován.

Není «pevné ceny» zlata, která je prý hlavním pilířem metalistické smlouvy měnné — ale zlato patří vždy přece ke statkům, relativně co do hodnoty nejstálějším, třeba i též účinkem měnných soustav světových.

Ryzí papírová měna je *ceteris paribus* pro národní hospodářství lacinější než ryzí nebo smíšená měna zlatá («zlato je mrtvé břemeno národního hospodářství», ztráta úroků atd.) — ale jest otázka, zdali může ryzí papírová peněžní soustava účelně fungovati a za jakých podmínek, čili nie.

Dle tvrzení nominalistů nastane prý záhy demonetisování zlata a tím i jeho znehodnocení (za války byly cedulové banky

v zemích nordických zproštěny povinnosti kupovati zlato, ve Švédsku zastaveno volné ražení zlata a podobnou politiku sledovalo i Holandsko) — ale všechno zlato těchto států nečiní ani 8% zlatých zásob, hospodářsky nejmnocnějšími státy světa pečlivě držných a stržených.

»Odzlačením« vnitrozemského oběhu bývá nominalisty druhdy pokládáno za kulturní pokrok: zamezily by se jím

paniky při vypuknutí krisí a válek, je-li obecnost navyklo na peníze papírové;

posílí se ústřední zlatá zásoba cedulové banky, což působí psychologicky na podporu tuzemské měny doma i v cizině;

zamezí se opotřebování zlatých mincí oběhem, i ztráty zlata ruchem cestovním;

umožní se jednak energičtější valutní politika banky transporty zlata v případě potřeby, jednak nižší a stálejší diskont, protože větší zásoba zlata u banky snáze čelí dočasné větší jeho potřebě.

*

Avšak umírněný metalismus není těmito námitkami ještě odbyt; svědčí pro něj tyto momenty a úvahy:

Také držení peněz musí vésti konečně k nějakému materiálnímu nebo immateriálnímu uspokojení, umožněnému buď přímo látkou peněz nebo směnou za jiné statky a výkony;

zlato je dnes a na dohlednou dobu ona forma majetku, která by zůstala nejbezpečnější, nejnespornější, nejvíce nad čas a prostor povýšenou, mezinárodní a prakticky všude upotřebitelnou, vždy za věci nebo služby proměnitelnou, nejvšeobecnější a nejspolehlivější formou bohatství a moci;

kov podrží i v nejnepříznivějším případě demonetisace jistou hodnotu jakožto hospodářský statek, kdežto papírové peníze dopouštějí jen jediné upotřebení, ve funkci peněz, platidla — proto prý Anglie (v Indii) a jiné politické mocnosti a mezinárodní bankovníctví vědomě odedávna pracovaly k »odzlačení« národů, aby je mohly finančně a politicky ovládati (Anglie udržuje v Indii pro vnitřní styk méně hodnotnou měnu stříbrnou a papírovou, pro styk s Angličany měnu zlatou — co si však počne Indie v případě války nebo povstání s papírem nebo stříbrem, zatím co zlatý fond z indických ražebních zisků je z valné části v Londýně jako reserva banky anglické?).

Zlato je dále dnes ještě nezbytno pro styk s cizinou, i nejmnocnější státy udržují energicky zlatý podklad měny a jiné státy v Evropě, jižní Americe a Asii snaží se o upevnění směnečných kursů oproti zemím zlatovým.

Předpis určité úhrady kovové pro výdaj normálních bankovek jest konečně vždy jednak podkladem důvěry v kupní hodnotu bankovek, jednak závorou překážející všelikému převýdaji papírů,

který vždy jest provázen těžkými rozvraty hospodářského organismu. Odstranění kovového pokladu odstranilo by jediné objektivní kritérium, dosud za nezbytné pokládané, přípustného oběhu bankovek. Sebe důkladnější znalost poměrů obchodních a peněžních nepostačí uzpůsobiti jednotlivce nebo jakoukoliv korporaci, aby určila a udržela správný poměr mezi oběžnými prostředky a potřebou obchodu.

Nehledíc k tomu, nelze ani dost zdůrazňovati státní potřebu, aby byl dost vysoký kovový poklad pohotově jako záloha pro mimořádné poměry a potřeby peněžní, i jako opora pro případ pasivního salda bilance platební, ještě více snad, než je potřebí pro podobné poměry zásob potravin a surovin.

Ovšem si náprava porušené měny a její podložení zlatem vyžádá všude velikých obětí, tím větších, čím větší zbude oběh bankovek a s čím menším zlatým pokladem vyšly cedulové banky z válečných otřesů, ale i tyto oběti nezvýší již podstatně celkových obrovských břemen válkou způsobených.

Konečně není možno všeobecnější »odzlačení měny«, dokud k němu nevidí podnětu Anglie, Francie, Amerika, nehledíc k menším státům neutrálním, jako vůbec zvlášť na západě jsou stále četní theoretikové, kteří právě na podkladě nejnovějších zkušeností prohlašují poučky chartalistické za »nebezpečné iluze a sebeklamy« a jsou přesvědčeni, že se theorie právě po zkušenostech válečných vrátí k metalismu, dnes pohrdavě odbývanému.

*

Toliko extrémní, »orthodoxní«, »naivní« metalismus, který spatřuje v látkové hodnotě drahokovů přímo něco zkamenělého, absolutního, trvalého a nezměnitelného — v rozporu s dějinnými zkušenostmi posledních desetiletí i s novější teorií hodnotnou, která vykládá hodnotu vůbec jakožto vztah věci k lidem, ne za vlastnost lpící na statech, — nemá dnes už zastance mezi učenici.

Dnes jsou již neudržitelný věty,
že kov a jen kov propůjčuje penězům hodnotu a platnost,
že hodnotná jednotka (1 fr, 1 M) není leč určité ražené množství zlata (jak uvádějí zákony mincovní),
že jen kov může býti měřítkem hodnot a
že papírové peníze jsou vždy jen zástupci zlata, známkami peněz kovových.

Moderní, »motivovaný« metalismus uznává,
že i hodnota drahokovů je relativní,
že používání drahokovů za peníze je o sobě též mocným činitelem poptávky po nich, bez které by jejich ceny značně klesly,
že i drahokovy mohou býti znehodnoceny (ač toto znehodnocení nemá valného významu).

*

Kdežto theorie metalistická má mocnou oporu v své úzké spojitosti s panujícími teoriemi o hodnotě a ceně, postrádá Knappova státní theorie peněz dosud soustavného doplnění přiměřenou teorií ekonomickou, t. j. vystižením poměru peněz k hospodářským statkům (ke zboží) a vymezením místa, jež peníze zaujímají v hospodářském životě.

Pokusil se však o ni již r. 1908 ředitel hamburské hypoteční banky Dr. Friedrich Bendixen, r. 1920 zemřelý, spiskem *»Das Wesen des Geldes«*, který svojí stručností a jasností došel neobyčejného rozšíření a významu pro proniknutí nauky Knappovy. Názory Bendixenovy lze asi takto podati:

Jako Knappova theorie popírá pro peníze podstatnou důležitost kovu, tak dle Bendixena peníze nefungují jako zboží, nejsou vůbec směnným statkem, a vůbec ne statkem hospodářským, a nemohou býti chápány ze směny; charakteristika moderního peněžního obchodu jakožto hospodářství směnného jest pochybena a podmíněna jen historicky vysvětlitelným zneužitím skutečných poměrů.

Dnešnímu hospodářskému životu vtiskuje ráz dělba práce a výměna statků — oba výrazy jsou však jen nedokonalé označení hospodářsky závažné skutečnosti, že práce jest určena sloužit jiným osobám než pracovníku, takže se pak výměna statků rozumí sama sebou. Totéž platí i pro posuzování pevného kapitálu; kapitalista poskytuje svůj činžovní dům, své lodi, stroje atd. jiným k užívání, což ve výrobě stojí ekonomicky na rovní s výkonem pracovním.

Oproti výrobě stojí spotřeba; jako výroba přihlíží jen k potřebám cizím, tak hledí konsumpce jen k potřebám vlastním. Staví-li se produkce ve službu »všech«, činí spotřeba nárok na služby »všech«. Za dnešního řádu hospodářského musí každý sám dbáti, aby hodnota jeho výkonů byla v souladu s prospěchy, kterých se sám domáhá od společnosti v podobě příbytku, oděvu, potravy a j. požitků.

Je výrazným znakem našeho zřízení hospodářského, že každý za to, co vykonal pro jednotlivce, může klásti požadavky na společnost: za činnost provozovanou v kanceláři akciové společnosti může požadovati dodávky od obuvníka a krejčího, pekaře a řezníka, kteří mu ničím nejsou zavázáni a o povaze nebo užitečnosti jeho zaměstnání nemají ani potuchy. Již to, že někdo, kdokoliv, mé služby shledává užitečnými a je odebírá, dostačí pohnouti nesčetné jiné osoby, aby opět mně nabídly své služby, a to v mezích hodnoty mých výkonů onomu druhému poskytnutých.

Tento podivuhodný sociální mechanismus předpokládá předně všeobecnou schopnost počítati s hodnotami za použití všestranně uznaných jednotek hodnotných, a za druhé předpokládá používání známek, jež takové hodnotné jednotky představují a obecně za doklady o vykonaných službách a jejich hodnotě jsou uznány.

Tyto předpoklady splňují peníze, jejichž funkce je tedy jen pomocná. Nikdo neslouží pro peníze samy, nýbrž za výhody, jichž peníze poskytují.

Peníze jsou prostředníky mezi výrobou a spotřebou. Kdo za svůj výkon obdrží peníze, jest tím vyrovnán toliko soukromoprávně, národohospodářsky jest s penězi v ruce majitelem poukázky na náležité vzájemné výkony. Tak peníze, které právnicky jsou platebním prostředkem, představují národohospodářsky podíl na spotřebitelných a k prodeji dospělých produktech, jehož někdo si zasloužil svými výkony předchozími.

Dlužno však jako ideál hledati peníze, jež nepodléhají změnám hodnoty a tudíž nemají vlivu na ceny, takže při kolísání cen jest hledati jeho příčinu jen na straně zboží, nikdy na straně peněz. Takové peníze s absolutně stálou hodnotou zove Bendixen »penězi klasickými«. Aby takové klasické peníze vznikaly, musí

a) tvorba peněz býti tak uspořádána, aby každý za své výrobky nebo výkony mohl peníze obdržeti, pokud arci výkony nebo zboží dáno jest společnosti k dispozici a jest od ní přijato.

b) Poněvadž peníze představují spotřební statky, nesmějí jich přežítí, musejí zmizeti se spotřebou statků, k jichž opatření sloužily, tím, že byly by vydány toliko na čas, odpovídající asi délce cesty, kterou zboží musí od výrobce proběhnouti ke spotřebiteli. Pojem spotřeby dlužno tu ovšem bráti ve smyslu národohospodářském, nikoli soukromohospodářském. K podstatě peněz tedy patří, že vznikají a zanikají souběžně se vznikem a zánikem statků. Látka peněz je lhostejna.

Vzorem »klasických peněz« jsou především bankovky, opírající se o akceptovanou směnku za zboží; výrobce prodáv zboží vydá na kupujícího směnku, kterou podá cedulové bance k eskontu; za bankovky od ní obdržené nakupuje suroviny, vyplácí mzdy a vyrábí nové zboží, kdežto kupec po třech měsících zaplatí bance svůj směnečný dluh z peněz za zboží stržených, čímž kruh jest uzavřen.

Bankovce jako klasickým penězům pak rovná se žirová pohledávka, kterou banka poskytuje na diskontovanou směnku (místo aby směnečný obnos vyplatila v bankovkách, připisuje jej banka na žirovém účtě) a o níž lze disponovati chekem nebo žirovým převodem. Žirové pohledávky rovněž plní funkci peněz do té míry, že v hospodářském (nikoli právním) smyslu mohou býti přímo označeny penězi; Bendixen mluví tu o »penězích žirálních«.^{*)}

*) Žirové pohledávky u bank téměř vesměs postrádají krytí kovem. Avšak jako Rakousko-Uhersko hospodařilo s nesměnitelnými bankovkami, tak na př. hospodaří Anglie s nekrytými penězi žirovými beze všeho ohrožení veřejné důvěry. (Veškerá depots v anglických bankách jsou kryta jen do výše 20% zlatem.) Bendixen rozšířil tak pojem peněz na všechny hodnoty, s nimiž národní hospodářství jako s penězi nakládá.

Stát má pečovatí o to, aby peněžní známky jako poukázky na vzájemné plnění byly pohotově ve množství podmíněném předchozími výkony. Musí je nově tvořiti, když s pokrokem hospodářského života roste výroba, a musí pečovatí o stažení peněžních známek, klesá-li produkce.

Tento úkol státu vskutku plní svými bankami cedulovými. Povinnost státu tvořiti nové peníze počíná při úvěrní potřebě výrobcově; uspokojuje tuto potřebu plní státní moc svoji povinnost tvorby peněz. Penězokaz je zvlášť přísně trestán, ne pro podvod, jehož se dopouští na příjemci svých falsifikátů, nýbrž protože poškozujícím legitimní držitele peněz, kterým jediné zboží k prodeji dané je k dispozici. A fakticky jako penězokaz jedná i bankrotářský stát, který své dluhy platí cedulemi s nuceným oběhem. Legitimní majitelé peněz musí trpěti vpád lidí s novými penězi, kteří stupňující poptávku po zboží, ženou jeho ceny do výše a zmenšují kupní sílu peněz — asi jako když ke stolu, pro určitý počet lidí prostřenému, usadí se ještě několik vetřelců, na jednoho připadne pak o tolik méně.

Také dle Bendixena bylo by však největší pošetilostí z theoretických důvodů převraceti zlatou měnu, pokládati zakořeněnou důvěru ke zlatu za *quantité négligeable* — mohl by to doporučovati jen »radikalismus, který by neměl porozumění ani pro historický vývoj, ani pro imponderabilie populárních názorů«. Dnes může se jednati pouze o takové opravy bankovního (cedulového) zákonodárství, které nechávají nedotčeny základy peněžní soustavy dosavadní (zlatou měnu s volnou ražbou soukromou a směnitelnost bankovek).

*

Robert Liefmann (*Geld und Gold, ökonomische Theorie des Geldes*, 1916), odmítaje Knappovu státní teorii peněz, pokouší se o jinou soustavnou peněžní teorii hospodářskou.

Liefmann vychází ze svého základního »psychického« názoru na hospodářského, dle něhož hospodařením jsou úvahy, srovnávání pocitů o libosti a nelibosti (*Lust und Unlustgefühle*), kdežto dosud převládající kvantitativně-materialistický názor hledí na hospodaření jako na opatřování věčných statků, jako na překonávání skrovnosti předmětů vnější přírody. Vynaložením minima práce nebo věčných statků (t. j. obětí neboli nákladů) snaží se člověk o maximum požitků a užitku, srovnává je co do jejich síly a takto zjištěný přebytek užitku nad náklady tvoří výnos, který je předem rovněž psychický a proto právě jako užitek a náklady číselně nezjistitelný.

Směnný styk (*Tauschverkehr*) rozložil pomocí peněz jakožto obecného měnidla hospodářskou činnost většiny lidí v hospodářství výdělkové a hospodářství spotřební, z nichž v každém mají peníze rozdílné »funkce vnitrohospodářské«.

V hospodářství výdělkovém pokládá se peněžní výnos o sobě za užitek a náklady přirovnávají se navzájem nejen psy-

chicky, nýbrž kvantitativně jako sumy peněžní, a cílem jest co možná největší rozpětí mezi peněžním užtkem a nákladem a tedy co nejvyšší výnos peněžní.

Zcela jinak v hospodářství spotřebním. Zde počítá každé hospodářství s množstvím peněz jemu pohotově jsoucím, t. j. se svým důchodem, a dle tohoto dělá svůj hospodářský plán na podkladě svých znalostí o dočasných cenách. Peníze, t. j. důchodové číslice, cení každý jinak, vždy dle svého důchodu (= dle množství peněz jemu po ruce jsoucích), peníze nejsou tedy obecně objektivním výrazem subjektivní hodnoty (20 M za pár bot znamená pro každého člověka něco jiného), nejsou tertium comparationis, měřítkem užtků, nýbrž generálním jmenovatelem (výraz Bendixenův), abstraktní účetní jednotkou, v kterou člověk rozděluje své důchody a jíž srovnává rozmanité užtky, jejich vynaložením dosažitelné, s tímto potřebným nákladem. Ceny nejsou tedy mince, nýbrž výrazy v abstraktní jednotce účetní, která představuje kvoty důchodové a která spočívá nikoliv na důvěře, že každý přijme peníz (neboť nic se zde nepřijímá ani nedává), nýbrž na skutečnosti, že se jí obecně užívá ke zjišťování cen a sčítování důchodů. V jaké látce se tato účetní jednotka ztělesňuje, je lhostejno, ostatně případy, v kterých je k vyřízení obrátů skutečně ještě potřebí reálního platidla, jsou čím dál řidší.

Kvantitní theorie neplatí o penězích v celku hospodářství národního, nýbrž jen pro důchody jednotlivých hospodářství, že totiž čím větší důchod, tím více lze za jednotlivý statek zaplatiti. Rozmnožení peněz účinkuje nikoliv automaticky, nýbrž jen náhlým rozmnožením důchodů, jež mohou býti použity ke spotřebě.

Především tvoří si sám stát přijatými úvěry spotřebními rozmnoženou, nominelní (fiktivní) kupní sílu, na které participují široké kruhy obyvatelstva (dodavatelé, pak i dělníci i úředníci) zvýšením svého důchodu peněžního, jelikož stát musí potřebné jemu statky a služby draže zakupovati. Čím více při tom stát nenahrazuje snad jen potřebu soukromou, nýbrž vystupuje se zcela novými potřebami, tím větší jest nebezpečí, že kupní síla, rozmnožením peněz uměle vytvořená, povede ke zdražování cen, které je pak tím větší a rychlejší, nastane-li současně nedostatek některých surovin a pracovních sil. Vždy větší fiktivní (dodatková) kupní síla dělí se pak o vždy menší důchod reální, o vždy menší kvantum vyrobených statků.

Přijde však jen na důchody a jejich náhlé a velké rozmnožení, nikoli však na množství platidel, aniž lze rozhodovati, jaký podíl zdražení připadá na toto a jaký na nedostatek zboží a pracovních sil.

Zvýšení peněžních důchodů nastalo však nejen emissí papírových peněz, nýbrž i jednak emissí půjček státních, protože jejich úroky v příštích letech rovněž zvyšují nominelní důchody, jimž neodpovídá ani zvýšené kvantum výroby, ani ome-

zení spotřeby, jednak konečně tím, že velická část obyvatelstva k úhradě živobytí sáhla buď přímo na dřívější úspory nebo alespoň užila větší části svých důchodů ke spotřebě na úkor potřeb méně naléhavých nebo na újmu obvyklých dříve úspor.)*

ZPRÁVY.

Uzavřená hospodářství. (Dokonč.) Věc je velmi zajímavá, pozorujeme-li ji se stanoviska rozvržení státních rozpočtů na vydání řádná, mimořádná a investiční. Tato poslední přirozeně u silnic odpadla, neboť se silnice nemohou amortisovat, neposkytujíce téměř žádných příjmů. Ale naproti tomu bude nutno na př. na Slovensku přestavěti celou síť silniční, abyhověla požadavkům komunikačním nového útvaru státního, tedy budoucnosti. Bylo by tudíž spravedливо, aby tyto komunikace, jež budou většinou používali budoucí pokolení, také tato hradila, a proto by ty novostavby měly být pojaty do investičních nákladů a náš státní rozpočet by měl být tím odlehčen a stavby za to rychle provedeny. Uvažme jen, že výstavba této slovenské státní silniční sítě byla r. 1919 rozpočtena na 100 milionů korun, po dosavadních zkušenostech nelze jí však v jednom deцениu za stávajících poměrů provést pod 500 mil. korun, k tomuto účelu povoleno však letos na stavby mimořádné, tedy též investiční, jen 12 milionů korun, trvala by tedy úprava nezbytných státních komunikací na Slovensku přes půl století! A totéž platí i o přestavbě silnic župních, vicinálních i obecních, jež nejen že i před válkou byly ve stavu špatném, ale jak během války, tak i po válce byly a jsou tak zanedbány, že náprava bude velmi nákladná; dosavadní prostředky daleko nedostačují ani na špatné udržování, proto se též stav silnic rapidně zhoršuje. Co platna bude všechna vzorná kancelářská správa silnic, když provoz na nich bude čím dále horší? Kde jsou sliby vládní, že po převratu nastane obrát k lepšímu? Již dnes musí uživatel silnic konstatovat, že to bylo klamáním veřejnosti a že je třeba energického nebyrokratického zásahnutí. Výtka Slováků, že Češi byrokratisují, ale nezlepšují, zdá se jim ovšem nyníším stavem silnic a kanceláří opodstatněnou.

Aby bylo tedy možno tuto nákladnou přestavbu umožnit co nejdříve, nezbyvá než potřebné prostředky opatřit půjčkou. Vypusťme drahou cizinu z mysli a nepočítejme ani s dobrovolnou půjčkou, jako malé vyhlídky na úspěch poskytující. Zbývá tu nucená půjčka zajisté jen u zájemníků. Přirozeně, že přímými zájemníky jsou majitelé silničních vozidel, jež by tedy bylo třeba zatížit nucenou půjčkou. O nepřímých zájemnících zmíním se dole.

Ve vodním hospodářství není tato záležitost o nic lepší. Chceme být pojati nejen do sítě střeoevropských hlavních železnic, ale i vodních

*) Také Liefmannova theorie o vztahu mezi hodnotou peněz a důchody má předchůdce (již r. 1906 a 1909 Wieser, pak Zwiedineck a Bendixen). — O novějších peněžních teoriích pojednáme ještě v příštím ročníku t. I.